

Año LXXVIII. urtea

268 - 2017

Mayo-agosto
Maiatza-abuztua

Príncipe de Viana

SEPARATA

**Auzia Aranatzen XVI. mendean:
herri lurrak, kontzeju edo
batzarrak eta zenbait datu
onomastiko eta demografiko**

Jose Luis ERDOZIA MAULEON

Sumario / Aurkibidea

Príncipe de Viana

Año LXXVIII · n.º 269 · septiembre-diciembre de 2017
LXXVIII. urtea · 269. zk. · 2017ko iraila-abendua

HISTORIA

- ‘Abd al-Rahman ibn Muhammad, Sanchuelo, hijo de Almanzor y nieto de los reyes de Pamplona
Alberto Cañada Juste 745
-
- El linaje navarro de los Murieta y sus vínculos con la Orden del Temple
Salvador Remírez Vallejo 779
-
- Bandidaje y violencia fronteriza en la merindad de Sangüesa (siglos XIII-XIV)
Mikel Ursua Lizarbe 807
-
- Felipe de Aragón y de Navarra, hijo natural de Carlos de Viana y maestre de Montesa
Juan Boix Salvador 831
-
- Auzia Aranatzan XVI. mendean: herri lurrak, kontzeju edo batzarrak eta zenbait datu onomastiko eta demografiko
Jose Luis Erdozia Mauleon 865

LINGÜÍSTICA

- La iniciativa esperantista navarra
Ricardo Gurbindo Gil 905

MÚSICA

- El falcesino fray Benito de Navarra (ca. 1610-después de 1679), maestro de capilla de San Bartolomé de Lupiana (Guadalajara)
Alfonso de Vicente Delgado, Ernesto Morejón 939
-
- Una música para el pueblo: los precedentes de la banda de música municipal La Pamplonesa (1833-1919)
Rebeca Madurga Continente 979

Sumario / Aurkibidea

Curriculums	1017
Analytic Summary	1021
Normas para la presentación de originales / Idazlanak aurkezteko arauak / Rules for the submission of originals	1025

Auzia Aranatz en XVI. mendean: herri lurrak, kontzeju edo batzarrak eta zenbait datu onomastiko eta demografiko

Contencioso en Aranatz en el siglo XVI: comunales, reuniones de concejo o batzarres y algunos datos onomásticos y demográficos

Dispute in Aranatz in the 16th century: communal lands, council meetings or *batzarre* and onomastic and demographic data

Jose Luis ERDOZIA MAULEON

Geografia eta Historian lizentziaduna eta Euskal Filologian doktorea

erdoziamaleon@gmail.com

Recepción del original: 22/05/2017. Aceptación provisional: 29/08/2017. Aceptación definitiva: 21/09/2017.

LABURPENA

Lau urteko iraupena izan zuen auzia dugu artikuluko honetako gai eta Etxarri Aranazko udaletxeko artxiboan dago, «Amojonamiento con Arbizu» izenburupean, bertan ageri den dokumentua. Aipatu auzia Aranatz Elkartearen eta Arbizuko kontzejuaren artekoa dugu eta XVI. mendean suertatu zen. Arbizuarrek zenbait ardi hil zituztela eta herriaren inguruan, aipatu eremuko lurren jabegoa izan zen auzitan jarri zena eta, horren ondorioz, erabat zehazturik geratu ziren Arbizu herriaren lurak herriaren inguruan hogeita sei mugarri jarrita (mugarrien gutxi gorabeherako kokapenaren mapa erantsi da). Azken zeregin hau, hots, mugarriak jartzearena, Lakuntzako alkateari eman zion epaiak eta horrek beste bost lakuntzarrekin bete zuen agindua.

Gako-hitzak: auzia, herri lurak; Aranatz Elkartea; Etxarri Aranatz; Ergoiena; Arbizu; mugarriak; XVI. mendea; batzarre edo kontzejua.

RESUMEN

El tema de este artículo es la disputa judicial durante cuatro años que lleva por título «Amojonamiento con Arbizu» recogida en un documento del siglo XVI, y que se encuentra en el archivo municipal de Etxarri Aranatz. La disputa es entre la Comunidad de Arañaz y el concejo de Arbizu, por unas tierras en las inmediaciones de dicha localidad, en las que los arbizuarras mataron alguna oveja y espantaron todo un rebaño que la Comunidad de Arañaz había alquilado a un ganadero. En la resolución, se establecieron los límites del pueblo de Arbizu colocándose veintiséis mojones (se ha adjuntado mapa con la ubicación aproximada de los mojones). La colocación de dichos mojones se adjudicó al alcalde de Lakuntza, quien nombró a su vez a cinco lakuntzarras para dicho cometido.

Palabras clave: juicio; comunales; Comunidad de Arañaz; Etxarri Aranatz; Ergoiena; Arbizu; mojones; siglo XVI; asamblea o concejo.

ABSTRACT

The subject of this article, based in the document titled «Amojonamiento con Arbizu» and located in the municipal archives of Etxarri Aranatz, is a legal dispute that lasted four years. It occurred in the 16th century between the Community of Aranatz and the Council of Arbizu. The dispute occurred for some lands in the vicinity of the town of Arbizu, in which local people killed some sheep and scared a flock that the Community of Aranatz had rented out to a farmer. The resolution established the limits in the town of Arbizu by placing twenty six boundary stones (a map is attached with approximate location). The placement of these boundary marks was awarded to the Mayor of Lakuntza who appointed five local people to carry out the work.

Keywords: dispute, communal lands, The Community of Aranatz, Etxarri Aranatz, Ergoiena, Arbizu, boundary stones, 16th century, council meetings.

1. SARRERA. 2. AUZIA. 2.1 Batzarre edo Kontzejuak. 2.2. Auziko aldeak eta honen funtsa. 2.3. Etxarri Aranazko eta Ergoieneko batzarrak. 2.4. Arbizuko batzarra (1533-X-03). 2.5. Etxarri Aranatz herriaren sorrerako dokumentua berme moduan: 1536ko otsailaren 26ko epaia eta arbizuarren helegitea. 2.6. Etxarriarren eta ergoiendarren erreplikarioa eta arbizuarren erantzuna erreplikarioari (1536-XII-22). 2.7. Batzarrak, atzera berriz, Arbizuko eremua zehazteko. 3. EPAIAREN ONDORIOA: ARBIZUKO MUGARRIAK (1537-V-26). 3.1. Arbizuko eremua zehazpena. 3.2. Neutraltasuna helburu, Pedro de Biguria Lakuntzako alkatea mugarriak jartzeko arduradun. 3.3. Arbizuarren azken helegitea: 1537-VI-03. 3.4. Etxarriarren eta ergoiendarren saiakera eta azken epaia. 4. AZKEN BURUKOAK. 4.1. Zenbait datu onomastiko. 4.2. XVI. mendeko hirugarren hamarkadako balizko populazioa aranatzan. 4.3. Hiztegia. 5. DOKUMENTUAREN TRASKRIBAPENA. 5.1. Testuaren antolakuntza. 5.2. Dokumentuko pertsonaia berezi edo aipagarriak. 6. ERREFERENTZIA ZERRENDA.

1. SARRERA

XVI. mendeko bigarren laurdeneko gertaera bat, Sakana erdialdean izandako auzia, azaltzen digu dokumentu honek, populazioa Nafarroan errekuperatzen hasten den garaian. Hala esaten digu Monteano Sorbet-ek:

Y si comparamos los datos de 1501 con los de 1514 (período en el que observábamos un crecimiento global del +4 %) podemos concluir que, contra lo que se venía creyendo, dicha recuperación demográfica se hallaba ya consolidada a finales del siglo XV, aunque sin duda los mayores crecimientos se alcanzarían a partir de 1530.

Bertan Etxarri Aranatzek eta Ergoienak Arbizuko bederatzi pertsonari, eta herriari berari ere, egindako salaketaren berri jasotzen da, Aranazko komunalak edo herri lurak direla eta. 107 orri ditu alde batetik soilik zenbaturik. Orduan, 214 orrialde dira guztira eskuz idatzirik eta 1533ko irailaren 24an eman zitzaion hasiera auziari, 1537ko irailaren 12an amaitzeko. Ia lau urte, beraz, behin betiko epaia emateko.

Populazioak gora egin zuen garaian, herriko lurrek berebiziko garrantzia ere hartzen hasiko dira. Floristan Samanes-ek (ca 1960, 75 orr.) esaten du Nafarroako historian garrantzi handia izan duela lur ez partikularren gaineko herrien eskubideen lortze eta mantentzeak.

Lur komunalak dira horiek eta Alejandro Nietok (1964) dioenez, erregeek musulmanen eremuetara joandako giza taldeei, ez persona partikularrei, emandako lurrekin sortu ziren, Errekonkistaren hasierako garaian.

* * *

Asko eta asko ziren Nafarroako iparraldean, orokorrean adierazirik, herrien lurrak, komunalak edo lur ez partikularrak, ganaduaren bazkatoki moduan erabiltzen zirenak, eta duela mende erdi bat arte ere, Sakanako eremuan esate baterako, hala zela esan dezakegu hein handi batean behintzat. Ana Zabalzak (2004) ere, horrelaxe adierazi zuen:

La Navarra Húmeda del Noroeste y las Cuencas Prepirenáicas participan en forma suavizada, y de acuerdo con el gradiente Oeste-Este, de las características de los valles más septentrionales. En todos ellos la extensión del común es muy notable; en los municipios más occidentales la variedad y riqueza de recursos es mayor, sobre todo en lo referente a la abundancia y permanencia estival del pasto para el ganado, que es sin duda el principal aprovechamiento de estas tierras colectivas.

Bestalde, ohikoak izan ziren XV, XVI eta XVII mendeetan hemen aztertuko dugun auziaren modukoak, eta ez bakarrik Nafarroako eremuan. Horrela dakar Pérez Carazok (2010) Calahorra eta Autol herrien arteko auzian, bere ondorioetan:

En primer lugar, que los concejos necesiten recurrir a un proceso de arbitraje para resolver sus diferencias sobre el aprovechamiento ganadero y forestal de sus comuneros, recoger y poner por escrito los acuerdos de compromiso alcanzados en una sentencia arbitral, que van a utilizar para regular la utilización y el aprovechamiento del monte bajo, y evitar su desaparición, como está documentado en los siglos XV, XVI y XVII, todo ello, evidenciaría su preocupación por la disminución de los espacios forestales y ganaderos de sus términos jurisdiccionales, que resultaban imprescindibles para sus vecinos, pues se abastecían en ellos de madera para fabricar sus aperos de labranza, cortaban leña para sus hogares y hornos y apacentaban durante el día sus ganados de labor y de labranza y sus pequeños rebaños de ovejas y cabras.

Begibistakoa da, orduan, Nafarroaren hegoaldeko eremuetan kezka zegoela ganaduak bazkatzeko eremuen gutxitzeekin (*disminución de los espacios forestales y ganaderos*) eta honek lagun diezaguke ulertzen nola Nafarroako hegoaldeko herri bateko (Faltzes) abeltzainak bere ardiak Aranatzan dauzkan. Egoera hobeki ulertzeko, ongi datorkigu Ana Zabalza-k (2004) dioena komunalen egoerari buruz Nafarroako erdialde eta hegoaldean:

La verdadera transición (herri lurren bazkatzeko egokieraz ari da, iparraldekoek bazka gehiago dutela eta epe luzeagoan irauten dutela gainera dio) tiene lugar algo más al sur, en la Navarra Media. Aquí, la propiedad del ganado aparece ya más concentrada en pocas manos, los pastos son más pobres y el porcentaje de tierra comunal disminuye. Todos estos rasgos se acentúan en la Ribera del Ebro.

Artikuluaren bigarren puntuan ikusiko dugun moduan, etxarriarrek eta ergoiendarrek, alokairuan jarriak zituzten Aranatz eremuko aprobetxamenduak eta Faltzeseko Martin de Rada abeltzainaren arsaldoak gozatzen zituen bertako belarrak eta urak.

Arrunta zen praktika hau, garai horretan. Komunalen aprobetxamendua, gehienetan, bertakoendako izaten zen, baina, beste batzuetan, alokairuan ematen zitzaien kanpotarrei. Orduan, esan daiteke modu ezberdinean suertatzen zela herrien lurren aprobetxamendua. Hala du azaldua Ana Zabalza-k (2004):

Los bienes comunales pueden clasificarse siguiendo distinto tipo de categorías. Respecto a la explotación, puede decirse que son comunales en sentido estricto (aprovechados directamente por los miembros de la comunidad a la que pertenecen), o de propios, cuando se arriendan particularmente, a fin de obtener rentas con las que sanear la hacienda local. Esta última división, al menos en la época que estudiamos (XVI, XVII eta XVIII mendeez ari da), era flexible, es decir, es la propia comunidad quien decide subastar unos determinados bienes concejiles, o no hacerlo si por algún motivo no interesa. Un terreno sería de propios, por tanto, el año en que se subasta, pero se otro año los vecinos lo aprovechan directamente, es comunal.

Hala ere, Calahorra eta Autolen kasuan ikusi dugun moduan, ez ziren arazoak eta gatazkak falta horrelakoetan. Aranazkoan ere, hala gertatu zen nonbait. Batzuek, etxarriarrek eta ergoiendarrek, etekina atera nahi zieten alokairuaren bitartez Aranazko herri lurrei, baina, arbizuarrak ez ziren horrekin erabat ados, eta ereiteko eremu zabalagoa behar zuten haiendako, bertan bizi edo iraun ahal izateko. Badirudi hori izan zela, hein handi batean behintzat, auziaren arrazoia. («dichas endrezeras junto al lugar de Arvizu y ser piezas huertas manzanales y heredades de mis dichos partes, y si se diese lugar a que los dichos demandantes vendiesen las dichas endrezeras las dichas partes mias no podrian vivir ni habitar en el dicho lugar de Arvizu») Pérez Carazok (2010) ere horixe aipatzen du berak aztertutako eremuan:

Los enfrentamientos entre los vecinos de ambos concejos (Calahorra eta Autol) vienen, pues, en este caso, de que necesitan ampliar el terrazgo cultivable en sus términos y destinar cada vez más terrenos comunales a un uso agrícola [...] por una población que aumenta tras la crisis de mediados del siglo XIV.

Populazioak gora egin zuen modu nabarmenean XVI. mendearen hasieratik eta honek hirien handitzea ere ekarri zuen. Eta hirietan, jakina, populazio handiagoarekin behar gehiago zen arlo guztietan, baina, bereziki, elikadurarenean.

2. AUZIA

Dokumentua Etxarri Aranazko udaletxeko artxiboan dago, 2. kutxan 4.1.1. zenbakiarekin eta «Amojonamiento con Arbizu» du izenburutako. Kutxaren barnean «Legajo núm. Uno» jartzen duen karpetan dago. Aipatu karpeta 1824 urtekoa da Saralegi eskribauak egina ondorengo izenburuarekin: «Comprende la confirmación de la sentencia dictada por el Doctor Goñi en autos sobre amojonamiento en la villa de Arbizu».

Garai hartako Espainiako erregearen izenean ageri da idatzirik dokumentua eta bertan aipatu erregearen lurrak edo jabegoak irakur daitezke zerranda luzean:

Don Carlos –Espainiako Carlos I.a eta Alemaniako v.a dugu hauxe– por la divina clemencia Emperador Semper Augusto e D.ª Juana su madre, el mismo Dn Carlos su hijo por lamisma gracia Reyes de Castilla, de Navarra, de Aragon, de Leon, de Toledo, de Balencia, de Galicia, de Mallorcias, de Sevilla, de Cerdeña, de Cordova, de Córcega, de Murcia de Jaen, de los Algarves de Algecira, de Gibraltar, de las Islas, Indias y tierra firme del mar Océano, Condes de Barcelona, Señores de Bizcaya y de Molina, Duques de Athenas, y de Neopatria, Condes del Rosellon y de Cerdeña, Marqueses de Oristan, y de Gociano, Archiduques de Austria, Duques de Borgoña, y de Brabante, Condes de Flandes, y de Tirol (1 aurki).

2.1. Batzarre edo Kontzejuak

Auzian zehar ikusiko dugunez, edozein erabaki hartzeko, batzarrak biltzen ziren («e juntados a Concejo y Vazarre») edozein dela ere auzian parte hartu zuen herria. Batzarre edo kontzeju irekia, non etxe bakoitzeko nagusiak edo jabeak zuen tokia eta erabakimena. XI. eta XII. mendeetan hasi ziren izaera juridikoa izaten aipatu etxe jabeen bilerak edo batzarrak, Zabalza Seguín-ek (2004) dioten moduan:

Entre los siglos XI y XII estas agrupaciones (etxejabeen taldekatze edo agrupazioaz ari da) se convierten en universidades dotadas de personalidad jurídica. El nuevo Municipio va a asumir los derechos y deberes de la antigua reunión de vecinos del lugar. La consecuencia va a ser que los bienes del común de vecinos se van a convertir en bienes municipales, ya sean de propios o comunales.

Fortún Pérez de Cirizak (1990, 362-363. orr.) ere esaten du ezin dela XI. mendea arte hitz egin udalez, norbanakoen giza-taldekatzeaz baizik:

Hasta aproximadamente el siglo XI no puede hablarse de municipios; existen simples agrupaciones sociales de individuos, rudimentarias e indiferenciadas, que eran los titulares de los bienes de propios y comunales. Estas agrupaciones se reunían para tratar los asuntos de interés común; tales reuniones en concejo eran expresión de una cierta personalidad jurídica, pero no un municipio en sentido estricto.

Entre sus primeras atribuciones estuvieron la regulación de los aprovechamientos de los bienes comunales (prados, bosques, etc.) y la resolución de los problemas derivados de las actividades agrícolas y ganaderas de sus integrantes. En la monarquía pamplonesa hay noticias de la existencia de estas asambleas ya en el siglo XI.

Bistan da, mende batzuk beranduago ere, arazoez jarraitu zutela aprobetxamenduekin, Aranatzan behintzat.

Zabalza Seguín-ek (2004) jarraitzen du esaten, hirietan bereziki, kontzeju irekia izatetik itxia eta murriztua izatera pasatu zela, eta horietan irizpide ezberdinen araberrako hautapen prozesuak ematen zirela, ordezkariak aukeratzeko eta Lizarran, esate baterako, ordezkari hauek zeuden dagoeneko 1407an, aurreko kontzeju irekia beharrean.

Hala ere, Nafarroan, ez zegoen hiri asko eta gehiengoa ziren herri txikietan kontzeju irekiak denbora luzean jarraitu zuten biltzen.

El concejo como reunión abierta de todos los vecinos persistió en la mayoría de las localidades navarras hasta el siglo XVIII y principios del XIX, cuando las Cortes del Reino lo sustituyeron por Juntas de Veintena, Quincena, y Oncena. El concejo abierto o batzarre sólo subsistió en localidades menores de 50 vecinos ó 250 habitantes. (Fortún Pérez de Ciriza, 1990).

Besteetan bezala Aranatzen ere, aipatu batzarre edo kontzeju irekiek, erangikorrak izateko, auzo guztien bi herenak bildurik izan behar zuten:

todos vecinos, y moradores de la dicha Villa de Echarri Araynaz todo el Concejo de la dicha villa, de la maior parte del dicho concejo de las tres partes las dos y mas (4 aurki).

Batzarrera deitzeko moduz gain («plegarse a concejo taynida la campana») (3 binper), biltzeko tokia ere adierazirik ageri zaigu dokumentuan, elizako sarrera estalian¹ Etxarri Aranazkoan («en el portegado² de la Iglesia Parroquial de Santa Maria de Echarri en presencia de mi notario y de los testigos infrascritos»); Lizarraga, Dorrao eta Unanu herrietatik erdiparean zegoen Batzarremendi³ muinoan Ergoienakoan («en el Cerro llamado vulgarmente Vazarremendia que esta situado entre los lugares de Lizarraga, Torrano, y Unanoa tierra de Ergoyena llamado de Araynaz en presencia de los testigos, y de mi el Notario ynfrascrito constituidos personalmente»); eta, azkenik, bertako auzo baten etxe barnean Arbizukoan («en el Lugar de Arbizu dentro en la Casa de Hernando de Ynza qui fue en presencia de mi notario y testigos Yuso escritos constituidos personalmente»).

Eta José María Jimeno Juriok (1992a, 33 orr.) zuzendutako Nafarroako Toponimia eta Mapagintza laneko VIII. liburuan, horrela dakar Batzarremendi toponimoa:

Se trata de una pequeña elevación («cerro», munoa Sakana erdialdean) curiosamente equidistante de los tres pueblos de Ergoiena, donde se juntaban a Batzarre (asamblea, concejo abierto), los vecinos del valle.

1 *Estalope* (estali + ohol + -pe) esaten zaio egun etxarrieran.

2 Horrela dakar RAE hiztegiak: *portegado* (del lat. «*porticus*»). 1 (ant.) m. *Pórtico o atrio. 2 (Ál.) m. *colq.* Ál. *Tejavana*, *cobertizo*.

3 Ezaguna da, egun oraindik, toponimo moduan Ergoienan.

Ergoienako hiru herrietako toponimian ageri da aipatu toponimoa, eta Burundakoan ere bai, Urdiaín eta Altsasu artean.

2.2. Auziko aldeak eta honen funtsa

Auziko aldeak, biak ala biak, Arañaz Elkarteko kideak ziren jarraian irakurriko ditugun gertakariak suertatu ziren garaian, eta hala jarraitu zuten XIX. mendearen amaiera ingurua arte, 1882 urtea arte, hain zuzen ere.

Protokolozko hasieraren ondoren jasotzen du dokumentuak zertarako eta zergatik idatzi zen hauxe:

A quantos las presentes veran, y oyran salud con dilection, hacemos os saber que parecieron ante nos, y los del nuestro Real Consejo por via de citación y demanda son a saber, los fieles y vien amados nuestros los Alcaldes Jurados vecinos, y concejos de la Villa de Echarri Araynaz y tierra de Ergoyena Joan de Jaca procurador en las causas del nuestro Real Consejo su procurador demandantes de la una parte; y los jurados vecinos y Concejo y particulares del lugar de Arbizu o Gracian de Beramendi su procurador, fecha fee cada uno dellos de sus poderes bastantes de la otra (1 aurki-1 binper)

Etxarri Aranatzek, Ergoienak eta hauen izenean Joan de Jaca prokuradoreak, beraz, bederatzi arbizuarri modu zehatzean eta Arbizuko kontzejuari eta biztanleei orokorrean, salaketa jarri zieten, aipatu bederatzi arbizuarrek, herriaren izenean, Etxarri Aranatzek eta Ergoienak Faltzeseko Martin de Radari alokairuan utzitako lurretan, honen bi ardi hil, gainerako ardiak aurrez bidali lur eremu horretatik eta Miguel Garde artzainari kapusaia lapurtzeagatik⁴. Hamabi erreal, sei ardi bakoitzeko, eta sei florin kapusaiaagatik ordaintzeko eskatu zuten. Gracian de Beramendi da, bestalde, arbizuarren ordezkari edo prokuradorea.

Hauexek auzian propio agertzen diren arrazoiak, baina funtsean, lurren aprobe-txamendua da auzian dagoena. Batetik, etxarriarrek eta ergoienarrek etekina atera nahi zioten ustez Aranatz elkartearenak ziren Arbizu ondoko lur horien alokairuari; eta, bestetik, arbizuarrek nekazaritzarako eta haien biziraupenerako nahi zituzten aipatu lurrak.

4 «vecinos del lugar de Arbizu con voluntad, y Concejo del dicho lugar de Arbizu un dia de este presente mes de Septiembre del año mil y quinientos y treinta y tres mataron una oveja de lana blanca valientes seis reales de plata la qual hera del ganado y ovejas de Martin de Rada vecino de Falces, y en otro dia del mismo mes mataron otra oveja valiente la misma suma y varafustearon, y fuera echaron el ganado y ovejas del dicho Martin de Rada, el qual ganado, y ovejas el dicho Martin de Rada y su mayoral trayan y hacian traer en la dicha endrecera del dicho rio hacia Estella, a los cuales los suplicantes vendieron y obieron vendido las yerbas, pazos y aguas Della [...] y mas en el mismo dia quitaron a Miguel Garde pastor del dicho ganado un capote que valia seis florines» (2 binper).

Lehentxeago aipatu ditugun bederatzi arbizuarrak, ondorengoak dira:

1. taula. Arbizuko auzipetuak. (2 aurki)

Pedro hijo de Marimisa	Martin fijo ^{a)} de Martix
Miguel hijo de Ochoa Lucea	Martin fijo de Joan Galbarr
Joanot Apez	Joanes fijo de Mari Luce
Domingo Agirre	Miguel Urquia
Joanot Sastre	

a) Lehenengo zerrendan (1 binper) *hijo* jartzen du, hurrengo bi arbizuarren kasuan bezala. Taula honek lehen zerrendako arbizuar berberak jasotzen ditu.

2.3. Etxarri Aranazko eta Ergoieneko batzarrak

Etxarriarrek eta ergoiendarrek haienak zirela esaten zuten *Araynaz* eta *Victoria* ize-neko lur eremuetan zeuden soro eta belardiak eta horregatik saldu zizkiotela horietako belarrak eta urak Faltzeseko abeltzainari. Arbizuarrak ez ziren konforme agertu eta hortik epaiketa suertatu izana eta honen hasiera *1533ko irailaren hogeita lauan* eman zen Iruñean⁵.

2.3.1. Etxarri Aranazko batzarra (1533-IX-30)

Ondoren Etxarri Aranatz herriaren azalpena dator, zehazturik noiz, non eta zeintzuk bildu ziren batzarrean auzia zela eta. 59 pertsonen izenak daude idatzirik eta datu honek erabakiak hartzeko batzarraren sistemaren garrantzia azpimarratzen du:

Sean quantos esta presente carta de poder y procuración veran, y oyran que en el año del nacimiento de nuestro Señor Jesucristo de mil y quinientos y treinta y tres años ultimo dia del mes de Septiembre en la Villa de Echarri Araynaz en el portegado⁶ de la Iglesia Parroquial de Santa Maria de Echarri en presencia de mi notario y de los testigos infrascritos e juntados a Concejo y *Vazarre* segunt que en tales y semejantes cosas asta aquí han usado y acostumbrado de se juntar y plegarse a Concejo taynida la campana constituidos personalmente (3 binper).

5 «Dada en la nuestra ciudad de Pamplona so el sello de nuestra Chancillería a veinte y quatro dias del mes de Septiembre de mil y quinientos y treinta y tres años: Doctor Anaya: Joanes de Redin: Licenciado Urzainqui: el Doctor de Goñi: el Doctor Ribadeneyra: por mandato de sus Magestades los de su Consejo Real en su nombre Pedro de Ollacarizqueta secretario». (3 binper).

6 Horrela dakar RAE hiztegiak: *portegado* (del lat. «porticus»). 1 (ant.) m. *Pórtico o atrio. 2 (Ál.) m. coloj. Ál. *Tejavana, cobertizo*.

Hurrengo zerrendako izenak bata bestearen atzetik datoz dokumentuan, baina nik horrela zerrendaturik jarri ditut haiei hobeki erreparatzeko:

2. taula. Etxarri Aranazko batzarkideen zerrenda. (4 aurki)

Joan de Lizarraga ^{a)}	Michele Semeroyz
Joanto Ixurco ^{b)}	Martie Victoria
Pedro Sanz	Joanto Amaseme
Joan de Arvizu	Domingo Lacunza
Garcia Mozo	Martin Garcia
Miguel de Araina	Hernando de Amezqueta
Lope Andia	Miguel Cosoa
Joan de Hualde	Miguel de Echarri
Domingo Erdocia ^{c)}	Joan Arruazu
Miguel Aragon	Miguel Ezcutori
Garciato	Perusqui Molinero
Joan Miguel Martie Aguado ^{d)}	Joanto Semzol ^{e)}
Felipe Miguel Ederria	Bernar de Erdocia
Joanes yerno de Joan de Arvizu	Joanto Carnizero
Joane Gaztea	Joane Andia
Joan Gazte	Miguel de Don Sancho
Domingo Ulayarr ^{f)}	Ochoa Aguado
Miguel Ulayarr	Juanto de Perujaniz
Miguel de Urraburu	Joanes de Echarri Sastre
Anton Miguel de Jaca	Joan Miqueleiz
Maestre	Pedro de Miguel Luce
Martin de Arin Ferrero	Miguel Zabal
Miguel Mayza	Joan Gil
Joango Zumelz	Joanes de Arruazu Pelejero
Joanto Erdocia	Miguel Gayzto
Menor de Dias	Pedro Merioa
Miguel de Lizarraga	Martie Fornero Peruchipi
Pedro de Lezaun	Joanto Mayoral
Pedro Borunda	Peru Araiz
Martin Gallar	

a) Alkatea.

b) Hau eta hurrengo biak zinegotziak.

c) Etxarri Aranazko orduko apeza.

d) *Agonekoa* etxea dago Etxarri Aranatzen. Seguru asko *Aguadonekoa* izanen litzateke bere jatorria.

e) Sansol herria, seguru asko.

f) Etxarri Aranazko apeza.

Ikus daitekeen moduan 59 pertsona-izen ageri dira eta horiek batzarrerako beharrezkoak ziren bi herenak baino gehiagoko kopurua⁷ osatzen zuten, ezkilak jo eta gero. Eta boterea eman zieten haien izenean aritzeko Iruñeako prokuradoreei (*Joan de Jaca* eta *Joan de Zuiri*). Pertsona-izenen zerrenda luze horretan, egungo Etxarriko eta inguruko abizenak ikus daitezke, hala nola, Lizarraga, Ijurko, Sanz, Arbizu, Mozo, Araña, Uhalde, Erdozia, Ederra, Ulaiar, Jaka, Arin, Maiza, Lakuntza, Ezkutari, Peruski, Sanzol, Mikelez, Zabala eta Pellejero.

Eta sinadura, soilik batzarreko bi kidek egin zuten, biak apezak («Don Domingo de Erdocia y Don Domingo Ulayar clerigos vecinos de la dicha villa de Echarri Araynaz»).

2.3.2. Ergoieneko batzarra (1533-X-05)

Ondoren, Ergoieneko hiru herrietako batzarreko partaideak daude jasoak dokumentuan. Batzarra, *Vazarre mendia* izeneko muinoan⁸, hiru herrien artean, egin zen 1533ko lastailaren 5ean. Lehen-lehenik, Dorraoko batzarkideak, 18 guztira, almirantea barne, datoz aipaturik; ondoren, Lizarragakoak, 36 guztira; eta, azkenik, Unanukoak, 25 batzarkide. 79 batzarkide, beraz, Batzarramendin bildu zirenak Ergoienaren izenean erabaki edo Arbizuren aurkako epaian parte hartzeko:

en el cerro llamado vulgarmente *Vazarre mendia* que esta situado entre los lugares de Lizarraga, Torrano y Unanoa tierra de Ergoyena llamado de Araynaz en presencia de mi el notario infrascrito constituidos personalmente e plegados a *Vazarre* y Junta general a llamamiento de *Pasqual de Torrano* Almirante de la dicha tierra de Ergoyena, en tales, y semejantes actos concejales tienen de uso y costumbre de se juntar a *Vazarre* e Junta general, son a saber (aurrekoan bezala).

7 «todos vecinos y moradores de la dicha villa de Echarri Arainaz todo el Concejo de la dicha villa, o la mayor parte del dicho Concejo de las tres partes las dos y mas cada uno de ellos constituidos personalmente, concejales y singularmente, e cada uno de ellos como les toca y pertenece».

8 Rafael Carasatorrek (1993) *Barranca Burunda* liburuko 111. orrialdean toponimoaren argazkia dakar *Batzarramendi de Ergoiena* argazki oinarekin.

2.3.2.1. Dorraoko batzarkideak

Lehen-lehenik Dorraoko batzarkideak⁹ ageri dira zerrendaturik:

3. taula. Dorraoko batzarkideen zerrenda. (6 binper)

Joan Lopiz de Torrano ^{a)}	Ochoqui Urquia
Joan Góngora ^{b)}	Joan Miguel Miguelico Lascoz
Joan de Unanoa	Joan Andia
Perusqui Jauregui	Nafarche
Pedro Goicoa	Joan Domingiz Aguirre
Joantoco de Torrano	Peru Ochoa
Adame Gorricho	Miguel Barrena
Joanot Chipia	Joanes Zaldua
Joanto Galant	Pernacha

a) «alcalde ordinario de la tierra de Ergoyena, Diputado».

b) «jurado del lugar de Torrano».

2.3.2.2. Lizarragako batzarkideak

Hemendik aurrera eta jarraian, Lizarragako batzarkideen¹⁰ zerrenda dator:

4. taula. Lizarragako batzarkideen zerrenda. (6 binper-7 aurki)

Miguel Mendoza de Lizarraga ^{a)}	Joanto ^{b)}
Martin Jáuregui	Joanto yerno de Adrada
Joanto Peru Urquia ^{c)}	Miguel Sastre
Miguel Jauregui	Martin Miguel
Pedro Zapateria	Miguel Doria
Joan Lopiz	Pero Garcia
Pedro Izquetaro	Joan Zaldu
Miguel Piura	Peru Belza
Ochoqui Izqueta	Perico Bengoa
Peru el Molinero	Miguel Lezaun
Antón Perusqui Velador	Martin Laborari
Miquele Marin	Micheto de Juana la vieja
Joanto Zuri	Joan de Iriart
Yelto de Merioa	Domingo de Lizarraga
Marinto Goicoa	Martin Laborari ^{d)}
Miguel Ferrero	Joanto Aroza
Lope de Asanza	Ochoqui Aroza
Joanes Lerin	Peru Marin

a) Hau eta hurrengoa zinegotzi (jurado).

b) Aurrekoaren anaia.

c) Hau eta hurrengoa «diputado».

d) Bi aldiz ageri denez, bi pertsona direlakoan jaso ditut.

9 «vecinos y moradores del lugar de Torrano».

10 «vecinos y moradores del lugar de Lizarraga».

2.3.2.3. Unanuko batzarkideak

Eta, azkenik, Unanuko batzarkideen zerrenda dago jasorik:

5. taula. Unanuko batzarkideen zerrenda. (7 aurki)

Joanqui de Unanoa ^{a)}	Miguel Gorria
Miguel Miranda ^{b)}	Joanto Goicoa
Michel Osaba	Juan Lopiz
Martin fijo de Zanduru	Martie Lopiz ^{c)}
Joan Ochoa	Guillen de Unanoa
Miquele Marin	Pero Garcia
Joan de Lizarraga	Joan Sanz
Joane fijo de Domingo	Miguel Yjorra Garcia
Joanto fijo de Docti	Joan de Astigarreta
Joane Lizarrondo	Lope el de Luis
Joanto de Micheto	Domingo el de Urrayederra
Joan Periz de Unanoa	Peru Yjorra
Joan de Mozos	

a) *jurado de Unanoa*.

b) Diputado.

c) Aurrekoaren anaia.

Ergoienako batzarraren kasuan ere, bi herenak¹¹ ziren beharrezkoak eraginkorra izateko bilera eta hala ageri da suertatu zela, bi heren baino gehiago baitzeuden bertan bildurik eta, gainera, aho batez («ninguno dellos discrepante ante, todos de una voluntad») harturik erabakia.

2.4. Arbizuko batzarra (1533-X-03)

Salaketa jarri zutenen (Etxarri Aranatz eta Ergoiena) ondoren, Arbizu herriaren batzarraren berri dator jasorik eta, oraingoan ez dira soilik hasierako bederatziak, 26 baizik, eta horien artean hasieran salatutakoak ere ageri dira, baina ez guztiak. Batzarraren data, 1533ko lastailaren 3a da: «en el lugar de Arbizu dentro en la casa de Hernando de Inza que fue en presencia de mi notario y testigos de yuso escritos constituidos personalmente y plegados a Concejo y *Vazarre*¹² a llamamiento de los mayores son a saber» (aurrekoetan bezala):

11 «vecinos y moradores del lugar de Unanoa, todos o la mayor parte de los vecinos, y moradores de los Concejos de los dichos lugares de Lizarraga Torrano y Unanoa tierra de Ergoyena y de las tres partes las dos y mas facientes y celebrantes, entero *Vazarre*, e ninguno dellos discrepante ante, todos de una voluntad».

12 «todos vecinos y moradores».

6. taula. Arbizuko batzarkideen zerrenda. (10 aurki)

Pedro de Lacunza ^{a)}	Joanes de Arano
Michel Urquia ^{b)}	Joan de Zuazu
Pedro fijo de Marimisa	Domingo Tolosa
Miguel de Ochoa Lucea	Michel Gorria
Joanot Apez	Martin Gil de Arbizu
Domingo de Aguirre	Pedro de Maiz
Martin hijo de Juan Galbarr	Miguel Ezquerr
Joanes hijo de Mari Lucea	Joango de Aguirre
Joanes Bengoa	Joanto de Arbizu
Joane Martix	Miguel de Lorca
Martin Fustero	Joan de Bretaña
Pedro Asura	Joanto de Petri
Martin de Arbizu	Joanes de Juanche

a) Hau eta hurrengoa zinegotzi.

b) Arbizuko aurreko zerrendan *Miguel* agertzen da.

Honen guztiaren ondoren, arbizuarrek ezetz, haiek ez zutela salaketan esaten zena egin eta, ganadua aurrez bidaltzekotan, ez zutela salatariek esaten zuten lur eremueta-tik bidali, ezpada Arbizukoak ziren lur eremueta-tik:

habrian seido sacados de las endreceras¹³ llamadas *Solabarnac, Aldave, Embiarreta, Loinaz, Sarrartea, Ylordia, Maiza, Vidaul, Ciscarte, Ferdadia* que son endreceras junto al lugar de Arvizu en las cuales nunca los demandantes, ni sus exbagantes han entrado a pascentar ganados algunos por ser endreceras y terminos del dicho lugar de Arvizu.

2.5. Etxarri Aranatz herriaren sorrerako dokumentua berme moduan: 1536ko otsailaren 26ko epaia eta arbizuarren helegitea

Eta horrela ibili zirenez, bi aldeek aipatu lur eremuen jabegoa aldarrikatuz, azke-nean, erregearen izenean, Etxarri Aranatz herriaren sorrerako dokumentua bilatu eta aztertze-ko eskatu zitzaizen Comptos-eko arduradunei:

vos mandamos que vistas las presentes, fagades buscar con diligencia la Copia o Vidimus del privilegio enfrancamiento, que en la dicha suplicación face mencion, en los escritos de la dicha nuestra Camara de Comptos y de aquella nos inviedes Copia, sin mas o sin menos signada de la mano de Garcia Ximeniz de Salinas notario de la dicha Camara.

13 Ganaduak erabiltzeko lurak, bertan bazkatzeko. Belardiak dira, erein gabeko lurak.

Jarraian 1379ko uztailaren 11ko dokumentua dator eta bertan Etxarri Aranatz herriaren sorrerako pribilegioa¹⁴ aipatzen da, hau da, Luis I.a Hutin erregearen Villiers-eko Engarrand gobernadoreak emandakoa (1312). Hemendik aurrera, testuaren ezker aldean idatzirik, pribilegioko atal ezberdinak¹⁵ agertzen dira, epaia eman arte 1536ko otsailaren 26an (45 binper). Hurrengo orrialdean, arbizuarrek atzera berriz erantzun zuten Gracian de Beramendi prokuradorearen bitartez (*Agravios de la villa de Arvizu*) etxarriarrek eta ergoiendarrek Aranatz lurraldeko soroak erabil zitzaketela nahi zuten moduan, baina inola ere ez Arbizu herritik hurbil zeuden *Solaverria, Aldave, Zuyart, Loynaz, Sarartea, Ylardia, Mayza, Vidaul, Zircart* eta *Ferdadia (que son endrezeras junto al dicho lugar de Arvizu)*. Eta gaineratu zuten ez zutela inola ere frogatu eremu hauetako lurak Aranazkotako hartuak izan zirenik inoiz. *Bidaul, Zizkarte* eta *Maiza*, hirurak Unanuko eremuetatik hurbil, Arbizu herritik urrutien ageri diren lur eremuak dira. Hemen aipatzen diren gainerakoak, mugarriak lekutzerakoan esanen den bezala, herritik oso hurbilekoak ditugu eta hau inguratzen dute.

2.6. Etxarriarren eta ergoiendarren erreplikarioa eta arbizuarren erantzuna erreplikarioari (1536-XII-22)

Etxarriarrek eta ergoiendarrek Joan de Jaca prokuradorearekin *replicario* aurkeztu zuten eta arbizuarrek jarraian *respuesta de replicario*. Azken honetan azpimarratu zuten erabat beharrezkoak zituztela lur eremu horiek bizi ahal izateko: «las dichas endrezeras junto al lugar de Arvizu y ser piezas huertas manzanales y heredades de mis dichos partes, y si se diese lugar a que los dichos demandantes vendiesen las dichas endrezeras las dichas partes mias no podrian vivir ni habitar en el dicho lugar de Arvizu

14 Dokumentuko 19 aurki orrialdean hasten da eta 45 binperrean, epaiarekin, amaitzen da.

15 Privilegios concedidos por el Rey Dn Carlos Dn Felipe y sus confirmaciones; Dn Felipe Rey de Navarra; Engarran de Villers; lezta peaje; realengo; propios; jurados; mercado; ferias; año 1312; goze de lo realengo; propiedad asta lo realengo; 1008 1330 dies el privilegio; año 1350; 25 de Junio 1333 (testuan horrela: XXV die mensis Januarii anno domini millesimo CCC^o tricesimo); 1 (fueros, franquezas, pribilegios, dones y libertades que se siguen); 2; 3 Que todos poblases en Echarrri; 4; 5 Propiedad de toda la tierra de Arañaz, francos infanzones; 6 francos de peaje et lezta; 7 Goze en lo realenco como antes estaba concedido; 8 mercado, feria franca la de Sn Miguel; 9 ferias y mercados; 10; 11 transito libre; 12 salbo conducto p que se poblase; 13 edificios con orden; 14 Que cada vecino q tenga dos o mas casas more en una y deje morar en las otras a otros que vengan a poblar para q se aumenten pagando lo q dos hombres buenos dijeren; 16 Que no haia ver? Forana; 17 la casa q no se abite en un año, caiga en comiso con la ver? Y pertenecido; 18 Que ningun mercader sea vecino sino tuviera su propia casa; 19 Que ningun vecino haga compañía con otro forazo; 20 ortaliza y plantios de arboles frutales; 21 reparticion de toda la tierra, sembradia antigua y baldia; 22 emfranquimiento, fortaleza, molinos; 23 regidores y jurados, Alcalde, almirante; 24 ampara del Atte; 25 enemistades; 26 viñas; 27 Ydem; 28 querellas; 29 Que sea creido el herido por su declaración y si no quisiere pedir el daño, el o sus herederos, que la justicia lo pida para que haciendes justicia haia escarmiento; 30 gobierno; 31 querellas ante el Alcalde con el medio dto; 32 juicios; 33 audiencias; 34 pleitos; 35 id; 36 fuero de Jaca, fecha 25 de junio 1351, 1352, confirmación fecha 12 de julio de 1389 del Sr Rey Dn Juan y Catalina, fecha 10 de Julio de 1499, Escritura de Compromiso otorgado entre los dueños de los Palacios de Arvizu *Echarriamazar* Lizarraga y el concejo de hidalgos y francos de dicha villa de *Echarriamazar*, confines de uno y otro lado: Guipúzcoa y Andia, compromisarios, era 1420 año 1382, 1479, sentencia avitraria de 23 de febrero de la era de 1420 que corrsponde al año de cristo de 1382, declaracion, los palacios doble, 1423, 22 de julio de 1479, 24 de julio de 1501, sentencia de Echarrri y Ergoiena con^r Arvizu, 1536, agravios de la villa de Arvizu, replicato, respuesta de replicato, sentencia de rebista (57 aurki), 1536, comision del Real Consejo a Dⁿ Pedro de Goñi oydor del mismo para poner los mojones (58 binper), 1537, citación del uxier del Consejo a los de Ergoyena (61 binper), citación a Arvizu (62 binper), poder de la tierra de Ergoyena (64 binper), poder de la villa de Echarrriaranaz (69 aurki)

ni podrian ni pueden pagar los derechos reales ni mantener ganado alguno para labrar sus heredades y hansi han estado y estan en la dicha posesion».

Eta honen ondoren, epaia dator (*Sentencia de Rebista*), behin betikoa, eta honek aurreko epaia baieztatzen du (Aranaztarrek belarrak eta urak sal ditzakete Aranazko eremuan), baina atal berri bat gehituz, hots, Arbizuren inguruko lurrak ikuskatu behar zituzten eta horiek ongi zehaztu Etxarri Aranazko eta Ergoienako ganaduak bertan sar ez zitezen¹⁶.

2.7. Batzarrak, atzera berriz, Arbizuko eremua zehazteko

Etxarri Aranazkoek eta ergoiendarrek onartu zuten epaia eta jarraian eskatu zuten Arbizuren inguruko lur eremu horiek zehazteko bi aldeetako lekukoak behar zirela eta baita Iruñeako Batzordeko pertsona neutrala ere. Pedro de Goñi izendatu zuten lan hori egiteko¹⁷.

2.7.1. Ergoieneko agintarien bilera

Horrela, informazioa emateko, Joan de Azcona, Erret Batzordeko¹⁸ idazkari edo *uxier* zenak, 1537ko maiatzaren 23an *Batzarramendi* muinoan bildu zituen Ergoienako biztanleak batzarrean. Ergoienako alkatea eta hiru herrietako zinegotziak baino ez dira ageri aipaturik:

7. taula. Ergoienako agintariak. (65 aurki-binper)

Pedro de Torrano ^{a)}	Pedro Capateria ^{b)}
Pascoal de Torrano ^{c)}	Joanto su buen hombre
Joan de Lizarraga ^{d)}	Miguel de Lizarraga

a) *Alcalde ordinario de la dicha tierra.*

b) Hau eta hurrengo biak Lizarragako zinegotziak. Aurrerago (65 verso), batzarkideen izeinak agertzen direnean *Pedro Zapateria Joanto su buen hombre eta Miguel de Lizarraga jurados de Lizarraga* ageri da jasorik.

c) Dorraoko zinegotzia.

d) Unanuko zinegotzia.

16 «y declaramos en la dicha causa nuestra sentencia definitiva del tenor que se sigue= En el Pleyto que ante nos pende en grado de revista entre partes [...]. Fallamos atento los autos y meritos del dicho proceso los del nuestro Consejo que desta Causa conocieron pronunciaron vien su sentencia y que devemos confirmar y confirmamos aquella como sentencia bien y drechamente dada y pronunciada con este adictamento que mandamos vaya la persona que por los del nuestro consejo fuere nombrada al dicho lugar y terminos de Arvizu, y vea ocularmente las endrezeras de los panificados, heras, huertas y otras endrezeras alderredor del dicho lugar, y tome información de testigos del dayno que los dichos de Arvizu resciben en las dichas endrezeras por los ganados axericados que suelen hacer traer los dichos demandantes y probea en ello lo que viere cumple de forma que los dichos de Arvizu no rescivan el dicho daño en las dichas endrezeras, y queden limitadas y conocidas las dichas endrezeras donde no puedan entrar los dichos ganados axericados, y por justos respectos no hacemos condepnacion de costas; y asi lo pronunciamos y declaramos: El Licenciado De Lugo: El Licenciado Pobladura: año de mil y quinientos y treinta y seis, a veinte y dos dias del mes de Diciembre en Pamplona»

17 «le nombramos y señalamos e diputamos por juez y Comisario para ello al noble Dⁿ Pedro de Goñi Doctor e persona de nuestro real Consejo en este Regno de Navarra».

18 Consejo Real.

Lekuko moduan sinatu zuten bi apezek, *Miguel Marinek* eta *Joan de Lezaunek*.

Eta aurrerago (64 binper) Ergoienako lurraren boterea ematerakoan, hiru herrietako batzarkideak aipatzen dira.

2.7.1.1. *Dorraoarren batzarreko partaideak*

8. taula. Dorraoko batzarkideen bigarren zerrenda. (65 aurki)

Joan Ochoa Domingez	Joan Gote de Joan Galant
Perusqui el de Jaureguiberri	Joan Lopiz de Torrano
Martin ^{a)}	Miguelico de Torrano
Joanto Adame	Garcia de Joanto Aguirre
Pedro Goycoa	Michel Darrana
Miguel Echagoyen	Miquele Marin
Joantoco de Torrano	Hernando Bacayqua Gongora
Lope el de Garraycho	Joan de Unanoa
Ochoqui Urquia	Joan Zaldu

a) Aurrekoaren koinatua.

2.7.1.2. *Unanuarren batzarreko partaideak*

9. taula. Unanuko batzarkideen bigarren zerrenda. (65 aurki-binper)

Michel Hosana	Joan Lopiz de Unanoa
Martin el de Zandura	Pero Garcia
Miguel Huart	Joan Miguel
Joan Ochoa	Martie Lopiz
Joane Andia	Guillen de Unanoa
Joanto de Micheto	Pedro Belza
Joangin	Sancho de Lacunza
Joanto de Docti	Peru Goycoa
Joane Lizarrondo	Pascual Urdin
Joango Moros	Miguel de Miranda
Joan Sanz	Joan de Astigarreta
Miguel Gorria	Pedro el del Vicario ^{a)}

a) Bada gaur egun Unanun etxe bat *Bikayenekua* (Bikarionekoa) izena duena.

2.7.1.3. *Lizarragatarren batzarreko partaideak***10. taula. Lizarragako batzarkideen bigarren zerrenda. (65 binper)**

Pedro Yzquieta	Domingo Martie
Michel Yxurra	Ochoa Martie Jáuregui
Martin Zapatero	Michel de Aguaximella ^{a)}
Peru Marin	Joan Zuri
Ochoa Roix	Soin Joan
Peru el Molinero	Micheto de Joan Acarro
Anton Juan Lopiz	Joan de la Plata
Joanot de Peru Urquizut	Miguel Doria
Joanto Echaberrico	Miguel Lezaun
Miguel Merioa	Martin Miguel
Joan Tox	Joanto Aguado ^{b)}
Marinto de Lizarraga	Miguel Marinaco
Micheto Goycoa	Lope Oria
Joane Lerin	Perusqui Garcho
Joan de Lacunza	Joan de Gaviria
Michel Sastre	Ochoa Garcia
Miquele Joan Tox	Peru Oria
Peru Belza	Joan de Lezaun
Joanto de Joan Royz	Joan Zaldu
Joan de Yriart	Micheto Lucea
Perusquito Joan Belz	

a) Izengoitia izan daiteke azkena: *ago* (aho) + *zimel*. Edo *agoazillena* (agoazilarena), metatesia eta palatalizazioa medio.

b) *Aguadonekoa* etxea dago egun Lizarragan eta Etxarri Aranatzan *Agonekoa* (Aguadonekoatik seguru asko).

Batzarre hauetan bi pertsona izendatu zituzten haien ordezkari moduan mugak zehazteko garaian, «*Dⁿ Domingo de Erdocia* clerigo beneficiado en Echarri ausente como si fuese presente, e a *Dⁿ Miguel de Lezaun* vicario del lugar de Lizarraga».

2.7.2. *Etxarriarren batzarreko partaideak*

Hurrengo egunean¹⁹, Etxarri Aranazko elizan, ohikoa zen moduan ezkilak jo ondoren, batzarra bildu zuen aipatu Joan de Azconak²⁰ eta gauza bera egin zuen bertan. Hemen aipaturik agertzen direnak, 128 guztira, hasieran alkatea eta hiru zinegotzi eta aurrerago (69 aurki) batzarkideen zerrenda osoa, ondorengoak dira:

19 «Año mes dia ut supra en la villa de Echarri araynaz». Baina maiatzaren 23a zela aipatzen da, aldiz, boterea emateko batzarkideak aipatzerakoan.

20 Erret Batzordeko idazkari edo *uxier*-a.

**11. taula. Etxarri Aranazko batzarkideen bigarren zerrenda.
(69 aurki-binper, 70 aurki)**

Martin Lacunza	Joanot Lacunza
Joan de Erdocia Ochoa Aguado ^{a)}	Joanes su hijo
Joanes de Unanoa	Martie Azedo
Martin Guebara	Joanto Ceniol
Joanes Yraurgui	Pedro su hijo
Joan de Artieda	Miguel Ederra
Joanes Joanto Gorria	Pero su Yerno
Joanes de Arin	Lope su Yerno
Joanes el Molinero	Pedro Borunda
Luis Berastegui	Cristobal su Yerno
Joan de Borunda	Peru Lezaun
Peru Luce	Miguel Araiña
Joan Miquelez	Joanto su Yerno
Joanes de Arruazu	Pedro Belza
Joanes el Sastre	Perusqui Ochoquita
Joanto su yerno	Miguel su hijo
Joan Garcia	Martie Aguado
Joanes de Amezqueta	Miguel Aragon
Michel Yxurco	Felipe su hijo
Joanto Arbizu	Juango Zumelz
Joanto Miguel Urrayar	Miguel Buruhederr
Joan de Valde	Joanto su hijo
Miguel el Zirujano	Luis Urrayar
Peru Arvizu	Domingo Urrayar
Miguel Echarri	Martin su hijo
Joan de Lizarraga Lope Andia	Joan de Arruazu
Perusqui Martiz	Joan Galant
Joanes su hijo	Martin el Zapatero
Marin su hierno	Estivariz el Tejero
Joanto Garcia	Martin Zavala
Domingo Lacunza	Esteban su hijo
Michel Zaval	Joan Gazte
Juanto su hierno	Miguel Araiña
Martin Galbarr ^{b)}	Joanto de Joangoa
Martie de Joan Miguel	Joanes Buruhederr

Martin Aguado	Felipe Michel Maiza
Joanes el Pelejero ^{c)}	Joanto Yxurco
Miguel de Moriz	Joanes el Almirante ^{d)} Garciato
Martie su hierno	Miguel Ynza
Domengoa	Pedro Cascante
Joan Gil	Miguel Ancaberría Hernando
Joan Lopiz	Joanis Vernart
Joan Damurr	Joanes de Ynza
Joanto su Yerno	Pedro Arvizu
Miguel de Abaygar	Michel Jaca
Martin hijo de Miquela Semoriz	Anton Miguel el Barbero ^{e)}
Joanes de Echarri	Lope Araiz
Miguel hijo de Michel Carnicero	Peruto Merioa
Miguel Arruazu	Michel su Yerno
Joan de Lizarraga el Joben	Miguel Urraburu
Joanto su Yerno	Joanto Urraburu
Perusquito	Joanes su Yerno
Joan de Arvizu	Martin Zanborin
Pedro Arruazu	Peru Araiz
Per Asiain	Joanto de Joan Prox
Joan Peroch	Peru de Joanto Lipi
Domingo Erdocia	Joanto Ederria
Martin Apez	Miguel Yjorra
Joanto el Carnicero	Martin su Yerno
Joanto su hijo	Martie Tornero
Joan Lacunza	Miguel Alferiz
Joanto su Yerno	Joan de Unanoa
Joanes Miguel de Lacunza	Martin Gil
Diego de Lizarraga	Miguel de Lizarraga

a) Bi persona ezberdin dira seguru asko: *Joan de Erdocia* eta *Ochoa Aguado*.

b) *Galbarneko* etxea dago Etxarri Aranatzen.

c) Pellejero abizena dago Lakuntzan.

d) Etxarri Aranazko hizkeran egun oraindik *alminte* erabiltzen da agoazila adierazteko.

e) Bada Etxarrin *Barbazonekoa* etxea. *Barbero* + *zahar* + *-eneko*a.

Eta batzarre honetan ere, Domingo de Erdocia eta Miguel de Lezaun, Etxarriko eta Lizarragako bikariaok izendatu zituzten ordezkari gisa, Arbizurekiko mugak zehazteko.

2.7.3. Arbizuarren batzarreko partaideak

Urte eta hilabete bereko 28an Arbizun ere batzarra bildu zuen Joan Azkonakoak Hernando Inzakoaren etxe aurrean²¹, horretarako tokirik ez baitzuten Arbizun. Hemen Arbizuko aurreko zerrendetan baino izen gehiago ageri dira idatzirik eta lehenengo biak zinegotziak dira:

12. taula. Arbizuko batzarkideen bigarren zerrenda. (74 aurki)

Pedro de Lacunza Carpentero	Lope Artex
Juango de Aguirre	Joanto Zapatero
Martin Lopiz de Berastegui	Miguel Ezquerr
Joanot Apez	Joan de Otano
Martix de Arvizu	Joan de Arvizu
Michel de Urquia	Miguel Gil
Joan Guillar Zapatero	Lope Lacunza
Domingo Tolosa	Machin Goycoa
Joango de Arvizu	Joanes de Mayzman Capatero
Joango Alias Alferiz	Martin Bengoa
Martin Tolosa	Pedro de Asura

1537ko maiatzaren 23an, erregearen Erret-Batzordeko kidea zen Pedro de Goñi jaunak, epaile-komisario gisa, informazioa jasotzeko batzordea bildu zuen. Bertan izan ziren Domingo de Erdocia Etxarriko apezka, Miguel de Lezaun Lizarragako apezka, Etxarriko eta Ergoieneko prokuradoreak, alde batetik; eta Joan de Arvizu Inzako errektorea, Joan de Arvizu Arbizuko apezka²² eta Arbizuko beste zenbait prokuradore, bestetik. Horiekin batera, Elizalde lizentziatua eta Maiza doktorea, bi aldeetako abokatuak. Auzia, erabat zehazturik, Arbizu herriaren inguruko hamar lur eremuren inguruan, Aranatzekoek horietan sartzen ote zituzten ala ez ganaduak. Hamar lur eremu horiek lehen aipatutako *Soroberriac*, *Aldave*, *Zuyarte*, *Loynaz*, *Sarrartea*, *Ylardia*, *Maiza*, *Vidaul*, *Cizcarte* eta *Ferdadia*. Epaile-komisarioak behin eta berriz elkarrizketatu zituen batzuk eta besteak eta baita Lakuntzako zenbait, pertsona neutral moduan. Eta, azkenik, hiru egun beranduago, maiatzaren 26an, hamar lur eremu horiek behar bezala mugatzeko epaia jakinarazi zuen 26 mugarri jartzeko agindua emanaz, aurrerantzean bertan ez sartzeko Arbizukoa ez zen ganadurik.

21 «ante la Casa y portegado de la casa de Hernando de Ynza qui fue donde comúnmente se suelen juntar a “concejo” por no tener casa para ello los del dicho Concejo».

22 Izen bereko bi apez agertzen zaizkigu.

3. EPAIAREN ONDORIOA: ARBIZUKO MUGARRIAK (1537-V-26) (81 aurki-84 binper dokumentuan)

3.1. Arbizuko eremuaren zehazpena

Azkenik, epaiari amaiera emanaz, Pedro de Goñik, Arbizu herriaren eremua zein zen zehazteko, mugarriak jartzera behartu zituen, Etxarri Aranazko eta Ergoienako lekukoen aurrean. Hala ere, mugarrien kokapenaren arabera, esan daiteke Arbizu herriaren eremua askoz ere murriztuagoa zela XVI. mendean gaur egun baino. Esate baterako, ez da aipatzen lurrik Arakil ibaitik iparraldera, ezta *Maizatik* ekialdera eta hegoaldera ere. Suposatuta behar dugu, aipatu eremu hauek Arañaz elkarte desegiterakoan, XIX. mendean azken laurdenean, jaso zituela Arbizuk. Guztira 26 mugarri jarri zituzten.

Año de mil y quinientos y treinta y siete a veinte y seis dias del mes de mayo: El Señor Doctor Dⁿ Pedro de Goñi del Real Consejo de sus majestades y Juez Comisario por el dicho Real Consejo Diputado para ver ocularmente las endreceras de los panificados, heras, huertas, y otras endreceras al redor del lugar de Arvizu en razon y a causa del pleyto que han tratado y tratan defendiendo con la villa de Echarri Araynaz y tierra de Ergoyena demandantes sobre la posesion de vender las yerbas y agoas y pacerlas desde el Rio que va de Echarri para Arvizu enzia tierra de Estella por todos los terminos de Araynaz [...] y especialmente apeo vio y reconoció las endreceras contenciosas llamadas *Soroberrieta*, *Aldave*, *Zuyarte*, *Loynaz*, *Sarrartea*, *Ylardia*, *Mayza*, *Vidaul*, *Cizcarte* y *Ferdadia* (...) dijo que mandaba poner, e hizo poner los mojones siguientes:

Hauexek dira aipatzen diren 26 mugarriak, bakoitzaren kokapenarekin:

1. *Aldave*²³. Egun Arbizuren hego-mendebaldean dago izen horretako toponimoa, *Aldabea*. San Juan ermitatik mendebaldera *Utzubarreraino* doan eremua da. Iparraldetik *Soroberrieta* dago eta hegoaldetik, aldiz, *Egizuri*.
2. *Eguizuria*²⁴. Aurreko eremuaren iparraldean eta aipatzen duen «acequia» *Egizuriko erreka* izan daiteke. Arbizutik Etxarri Aranatzera doan errepidearen bi aldeetan zabaltzen da toponimo hau gaur egun.
3. *Zuyarte*²⁵ (*entrada*). Zubi artea adierazten du toponimoak. Iparralderago oraindik, Lizarragabengoarekin muga egiten du ipar-mendebaldean eta *Lezizatik* datorren ibaiak ipar-ekialdetik. Iparraldean Arakil ibaiarekin egiten du muga *Zuiarteko iturri bidean*. Eremu nahiko zabala da eta, horregatik, bertan, lau mugarri jarri behar izan zituzten.

23 «al pie de un árbol llamado Laszarron alias Astigarra junto a una pieza de Señor del Palacio del lugar de Arvizu que esta junto a una pieza de Joanequi el Fustero vecino de Arvizu».

24 Lehen mugarriaren testuaren jarraipena da: «y viniendo del dicho mojon hacia Echarri endrecho por una zequia hizo poner otro mojon de piedra en el termino llamado Eguizuria junto a una cruzjada de acequia al pie de una pieza de la viuda de Joan Sanz vecina de Arvizu y junto a la pieza de Peroch vecino de Arvizu».

25 Aurrekoan bezala: «Ytem yendo del dho mojon hacia vajo para el rio mayor por la misma cequia yendo por la misma cequia seguida pasada la puentecilla de Fustaque esta en el Camino Real hasta dar en fin de la dicha cequia en la pieza de Joanot Yerno de Joan de Zuazu vecino de Arvizu donde al pie de la dicha pieza hizo poner otro mojon de piedra que esta junto a la pieza de Chomin de Arvizu, en la entrada del termino y endrecera llamada Zuyarte».

4. *Zuyarte*²⁶.
5. *Zuyarte*²⁷.
6. *Zuyarte*²⁸. Hirugarren mugarria aipatzerakoan jaso dugun *Zuiarteko iturri bidea* izanen litzateke, hau da, Lizarragabengoa herritik oso hurbil.
7. *Loynaz*²⁹. Ibaia pasaturik, egungo trenbidearen ondoan behar luke, *Zopular* toponimoan.
8. *Loynaz*³⁰. Mugarri hau aurrekoa baino ekialderago egonen zen, *Sarrartebarnan* edo *Idoiko bide barnan*.
9. *Sarrartea*³¹. *Sarrartea* muga egiten du Lakuntzarekin ekialdetik, Arakil ibaia eta herriaren artean. Hau aurreko mugarritik hegoalderantz, aipatu toponimoan, egon beharko litzateke. Gaur egun *Sarrastea*, *Sarrasteko langa* eta *Sarraste barna* bereizten dituzte arbizuarrek.
10. *Sarrartea*³². Aurrera jarraituz hegoalderantz *Mugania* toponimoaren inguruan.
11. *Lacunza Sorohac*³³. Arbizuko *Illardi* toponimoarekin mugan dagoen Lakuntzako eremua izanen da seguru asko, oso eremu zabala baita egungo Arbizu-Lakuntza errepidetik iparraldera eta hegoaldera doan toponimo honena. Aipatu errepidetik iparraldera doan *Sarrastea* bitarteko eremuari *Mugania* esaten zaio gaur egun.
12. *Lacunza Sorohac*³⁴.
13. *Lacunza Sorohac*³⁵. Arbizuko garaiko jauregiko jauntxoaren bi sororen artean, beraz.

- 26 «Ytem yendo asi vien del dicho mojon hacia el rio que va y pasa por el lugar de Arvizu hacia el rio mayor hizo poner un mojon de piedra que esta en medio de unas piezas que se afuenta de una parte con pieza de Maria viuda muger de Sancho Bengoa vecina de Arvizu, y de la otra con pieza de Martin Zorfe vecino de Arvizu que es en la endrezera llamada Zuyarte».
- 27 «Ytem yendo del dicho mojon hacia el rio que pasa por Arvizu mando poner otro mojon junto a un espino grande que esta entre piezas que se afuenta entre dos piezas de Martin hijo de Ochoa Martinez en la misma endrezera de Zuyarte».
- 28 «Ytem yendo del dicho mojon junto al dicho rio que deciende de Arvizu y hantes de pasarlo hizo poner otro mojon al cavo de una pieza de Maria viuda hija de Joanto Chipi muger de Perusqui vecino de Arvizu en la misma endrezera de Zuyarte».
- 29 «Ytem yendo del dicho mojon hacia el termino de Lacunza pasado el dicho rio hizo poner otro mojon junto a una cequia que se afuenta con lieco de Joan Sanz defunto vecino de Arvizu y con otra pieza del mismo Joan Sanz en la endrezera llamada Loynaz».
- 30 «Ytem yendo dende hay hacia el termino de Lacunza hizo poner otro mojonal pie de las piezas junto al Camino Real que van del lugar de Arvizu al monte mayor y junto a la pieza de Peroch Zoroviaga hijo de Ochoa Martiniz vecino de Arvizu en la endrezera llamada Loynaz».
- 31 «Ytem yendo dende hay hacia Lacunza hizo poner otro mojon junto a un monton de piedras y matarral al pie de una pieza de Joanes de Arvizu hijo de Arano en el termino llamado Sarrartea».
- 32 «Ytem yendo de hay hacia el camino que va de Arvizu para Lacunza hizo poner otro mojon junto aun otro matarral y espino y cascajo en el mismo termino de Sarrarte junto a la pieza de Lope Arteiz o de su hijo vecino de Arvizu».
- 33 «Ytem yendo de hay hacia la Sierra de Berain y Ergoyena hizo poner otro mojonjunto a un camino y una cequia y una mata que esta junto a una pieza de Pedro de Lizarraga vecino de Arvizu y de una pieza de Miguel Ezquerr vecino de Arvizu en la endrezera llamada Lacunza Sorohac».
- 34 «y veniendo de hay hacia la misma Sierra de Berain hizo poner otro mojon junto a una cequia al extremo de una pieza de Miguel de Ezquerr vecino de arvizu en la misma endrezera llamada Lacunza Sorohac».
- 35 «Ytem yendo de hey hacia la misma tierra de Ergoyena hizo poner otro mojon junto a la cequia y a la senda que ban de Lacunza para Arvizu que esta entre dos piezas del Señor del Palacio en la misma endrezera llamada lacunza Sorohac».

14. *Yllardia*³⁶. Hegoalderantz jarraituz Unanuko egungo eremuarekin muga eginez. Gaur egun, iparraldetik hegoalderantz *Illardi barna*, *Illardi* eta *Illardi gaña* bereizten dituzte arbizuarrek.
15. *Yllardia*³⁷.
16. *Yllardi*³⁸. Merinoaren soroa izan daiteke.
17. *Yllardia*³⁹. (*Ytem yendo de hay hizo poner otro mojon junto a un cascajo de piedra y pedregal y junto a una pieza del Señor del Palacio de Arvizu en el termino llamado Yllardia*)
18. *Yllardia*⁴⁰.
19. *Çabalorte*⁴¹. *Illardi* toponimoaren hegoaldean, gaur egun *Zabalarte* bezala ezaguna.
20. *Ferdadia*. *Zabalarte* toponimotik mendebaldera Lezizako ibairaino.
21. *Ferdadia*⁴². Hemen aipatzen dena errota zaharra da, Lezizako ibaiaren ertzean zegoena, Unanu aldera.
22. *Ferdadia*⁴³.
23. *Ferdadia*⁴⁴.
24. *Mainzaziurra*⁴⁵. Gaur egun *Maizako txulua* dugu *Ubillarteko zubi*-ra iristeko *Errotazar* toponimoraino doan eremuari.
25. *Arbizuko errota*⁴⁶. Egungo *Errotazar* toponimoa, Arbizutik Ergoienera doan errepedearen ekialdean.

36 «ytem yendo de hay hacia la misma tierra de Ergoyena hizo poner otro mojon al drecho de la misma cequia en una pieza llamada merio soroa que esta mas havajo de una pieza del Señor del palacio de Arvizu que esta en el termino llamado Yllardia».

37 «y dende hay yendo hacia la misma tierra de Ergoyena hizo poner otro mojon junto a una requilla de agoa suviendo la cequia junto a una pieza de Joanes hijo de Lope Arteso vecino de Arvizu que se tiene al camino pequeño que van a Lacunza desde Arvizu en el mismo termino llamado Yllardia».

38 «Ytem yendo de hay al drecho por una reca hizo poner otro mojon en el termino llamado Yllardi en la pieza llamada Merio Soroa que se tiene con pieza del Señor de Arvizu».

39 «Ytem yendo de hay en el termino llamado Ferdadia en la cima que esta ha vista de la hermita del lugar de Arvizu hizo poner otro mojon en una pedriegal y matarral en una pieza de Joango y Domingo hijos y herederos de Joan de Aguirre Portero vecino de Arvizu defunto».

40 «Ytem yendo de hay hizo poner otro mojon junto al camino de Endoalarte y junto a la pieza de Joan de Arano vecino de Arvizu cavo un matarral en el termino llamado Yllardia».

41 «Ytem yendo de hay hizo poner otro mojon en el termino de Çabalorte pasado el camino en una crucijada de acequia en una pieza de Garcia Mues vecino de Arvizu que esta junto a una pieza de Domingo de Aguirre vecino de arvizu».

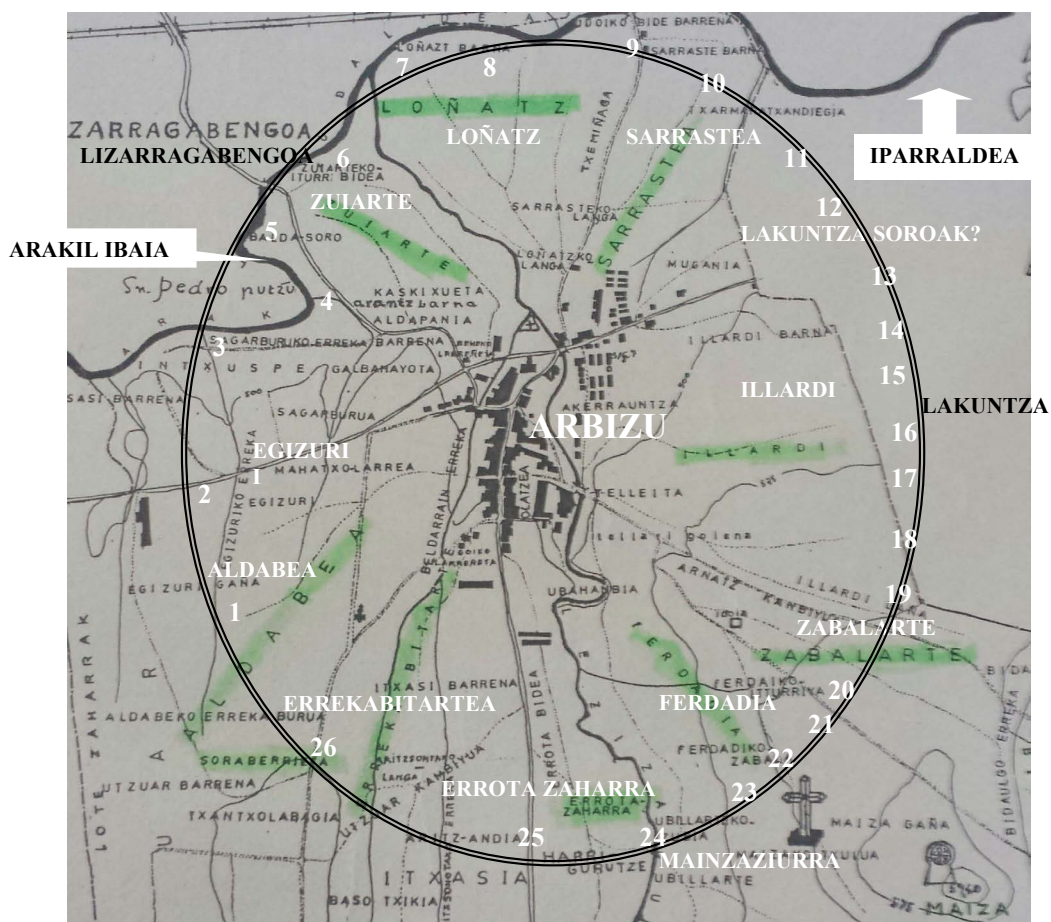
42 «Ytem yendo de hay hacia el molino de Arvizu en el mismo termino de Ferdadia hizo poner otro mojon devajo de un Savuco junto a la cequia de una pieza de Joan de Bretaña que esta junto a una pieza de los herederos de Bonsuy vecino de Arvizu».

43 «Ytem yendo de hay hacia el mismo molino hizo poner otro mojon en el dicho termino de Ferdadia al pie de la pieza de los herederos de Joanco Mugiro que se junta con pieza de Joanes hijo de Martie Tornaria Almirante vecino de Echarri».

44 «Ytem yendo de hay havajo hacia el dicho molino hizo poner otro mojon en el termino de Ferdadia al pie de una pieza de Maria muger que fue de Sancho Bengoa vecino de Arvizu que se tiene a la pieza de Joan Gorri vecino de Lacunza».

45 «Ytem yendo de hay hacia el molino en el termino llamado Mainzaziurra aquel junto a la pieza de Margarita de Ansa muger de Lope de Ybiricu vecino de Arvizu».

46 «Ytem yendo de hay hacia el molino dio por mojon el mismo molino del lugar de Arvizu».

1. mapa. 26 mugarren kokapena Arbizu herria inguratuz, balezta jaurtiketaren (1-3) neurria.

26. *Errecabitartea*⁴⁷. Beldarrain erreka eta Leizako ibaiaren arteko eremua izan zen, seguruenik. Gaur egun, aipatu erreka eta Arbizutik Ergoiera doan errepide hasieraren mendebaldeko eremua hartzen du toponimo honek, eta San Juan ermitaren aldetik muga egiten du lehen mugarría jarri zen eremuko toponimoarekin, *Aldabea*-rekin.

Hogeita sei mugarrí horiekin, beraz, Arbizuren eremua markatu zuten kordoi bat eginenez herriaren inguran eta bertan ezin izan zen aurrerantzean arbizuarrenak ez ziren ganaduak sartu. Garbi geratzen da ez zela Arbizu erdigunetik balezta jaurtiketa bakarraren neurria egin aipatu mugatzea. Mugarríak jartzeko lanak Etxarrikoek eta Ergoienek, alde batetik eta Arbizukoek, bestetik, ordaindu behar zituzten epaiaren arabera.

47 «Ytem yendo desde hay hacia Echarri pasado el monte y devajo del hizo poner un mojon en la parte llamada Errecabitartea junto a la pieza de los herederos de Bonsuy defunto vecino de Arvizu y después de así echo el dicho amojonamiento... dixo que declaraba y declaro los dichos mojones por limites de las partes y endreras por el limitadas y amojonadas».

3.2. Neutraltasuna helburu, Pedro de Biguria Lakuntzako alkatea mugarriak jartzeko arduradun

Ez ziren, bistan da, batzuk eta besteak, Aranatz haraneko biztanleak, elkarrekin fidatzen (gogoratu lehentxeago balezta jaurtiketa kopuruari buruzko ez adostasuna) eta komisarioak, buru argia zuela erakutsirik, ez batekoak, ez besteakoak aukeratu zituen Arbizuko herri lurak zehaztuko zituzten mugarriak jartzeko. Aldameneko herrikoak, Lakuntzakoak, aukeratu zituen zeregin horretarako, neutraltasuna bilatu nahian. Gainera, ez zion eginkizun horren ardua Lakuntzako edozeini eman, Lakuntzako alkateari berari baizik. Honek, Pedro de Goñi komisarioaren agindua jarraituz, bere herriko ordezkariekin jarriko zituen hogeit eguneko epean, erraz ikusteko moduan eta era sendoan, inork atera ahal ez izateko nolanañi Arbizuko lurak bilduko zituzten mugarriak. Eta dokumentuak, mugarriak jartzen ibili ziren lakuntzarren izenak ere eskaintzen dizkigu:

13. taula. Lakuntzako mugarri-jartzaileak. (85 binper-86 aurki)

Pedro de Biguria alkatea	Lope el çapatero
Joan Ganbara	Miguel de Echarri
Joan Garcia	Martin çapatero

3.3. Arbizuarren azken helegitea: 1537-VI-03

Hala ere ez zen honekin amaitu auzia, ezen arbizuarrek beheko basorako bidea ziurtatu nahi zuten ganadua hara eramateko eta, gainera, ez zuten bidezkotako jotzen mugarriak jartzeko lanak haiek ordaintzea. Horrela adierazi zuten 1537ko ekainaren 3an egindako batzarrean eta bertan ondorengo arbizuarrak bildu ziren:

14. taula. Arbizuko batzarkideen hirugarren zerrenda. (87 aurki)

Joango de Aguirre e Maestre, zinegotzia	Lope Arreche
Pedro de Lacunza Carpentero, zinegotzia	Marin Goycoa
Martin Lopiz de Berastegui	Martin de Liçarte
Joanot Apez	Pedro de Lizarraga
Michel Urquia	Joan çapatero
Domingo Tolosa	Joanot de Arvizu
Joan de Breña	Pedro de Lacunza
Miguel Ezquerr	Joango Tristant
Miguel de Satustegui	Pedro de çorrobiaga
Joan de Chormendi	Joanto de Martie Arguiña
Garcia de Lacunza	Joanes de Torrano

3.4. Etxarriarren eta ergoiendarren saiakera eta azken epaia

Etxarrikoak eta Ergoienakoak ere ez ziren bat etorri epaiarekin eta mugatutako eremua zabalegia zela zeritzoten. Haien ustean, Arbizutik norabide guztietan egindako baleztaren jaurtiketa baten neurrikoa izan beharko litzateke mugatutako eremua eta, aldez, muga-

rriak hiru jaurtiketaren neurriraino iristen ziren. Gainera, argudiatu zuten arbizuarrek ez zutela eremu horretan guztian laborerik eta barazkirik izaten eta eremu gehiena erein gabe zegoela. Horrela, eremu horretako zati handi bat aranaztarrek erabiltzeko edo saltzeko izan beharko litzatekeela uste zuten, ezen arbizuaren ganaduek bazka zezaketen Aranazko lurraldeetan, gainerako herrietakoek bezalaxe. Zehatz-mehatz aipatu zituzten haien ustean mugatu behar ez zituzten eremuak: *Lacunza Veroac* (soroak izan daiteke), *Berena* (*Berenaren* herri galdua agian), *Arburua*, *Eguizuria*, *Argurute*, *Aldea* eta *Errequavitarte*.

Azken epaiak, 1537ko irailaren 12an, aurrekoa berretsi zuen, baina ez zuten epaiko bi aldeek ezer ordaindu behar izan mugarririk jartzeagatik («confirmamos el amojonamiento por el⁴⁸ hecho sin costas»).

4. AZKEN BURUKOAK

4.1. Zenbait datu onomastiko

Osatu ditudan hamalau tauletan 440 pertsona-izen ageri dira, horietako gehienak bi osagai, gutxienik, dauzkatela (izenaz gain, abizenetako har daitekeen beste osagaia). Pertsona batzuk errepikaturik ageri dira, herri bakoitzean batzarre bat baino gehiago egin baitzen auzia zela eta, baina badira, era berean, batzar batetik bestera aldatzen diren izenak ere. Taula gehienak batzarretakoak dira eta horietako bakoitzeko taula bat osatu dut. Orduan, ondorengoak dira aipatu hamalau taulak: bi Etxarri Aranazko batzarretakoak, bi Dorraokoak, bi Unanukoak, bi Lizarragakoak, lau Arbizukoak, bat Lakuntzako (alkatea eta bost herritar) eta beste bat Ergoienako agintariena (alkatea eta lau zinegotzi).

Izenei dagokienez, esan daiteke aurreko mendean⁴⁹ baliatzen zituztenen oso antzekoak direla: *Miguel*, *Michel*, *Miquela*, *Joan*, *Joanes*, *Joanto*, *Joanot*, *Joango*, *Pedro*, *Peru*, *Pero*, *Perusqui*, *Martin*, *Martie*, *Lope*, *Garcia*, *Sancho*, *Ochoa*, *Domingo*, *Cristobal*...

Hala ere, diferentzia handiz, lau dira gehien erabiltzen ziren izenak (Joan, Miguel, Pedro eta Martin) bakoitza bere aldagaiekin, ondorengo taulan ikus daitekeen moduan:

15. taula. Izen erabilienak Arañaz Haranean XVI. mendean

Izena	Kop.	Kop. Guztira
Joan	72	
Joanes	35	
Joanto	44	
Joanot	9	173
Joango	8	
Juan	1	
Juanto	2	
Juango	2	

48 Pedro de Goñi, epaile-komisarioa.

49 «Zenbait datu demografiko Sakanan XV. mendearen hasieran» artikulua argitaragabea. (J. L. Erdozia).

Izena	Kop.	Kop. Guztira
Miguel	56	
Michel	19	79
Miquele	4	
Pedro	33	
Pero	4	
Peru	17	63
Perusqui	8	
Perico	1	
Martin	36	
Martie	9	47
Martix	1	
Machin	1	

Eta abizen moduan erabiltzen diren bigarren osagaiak, aldiz, sei sailetan gutxienez sailka ditzakegu:

- LANBIDEAK: *Fustero, Sastre, Carpintero, Zapatero, Ezcutori, Molinero, Velador, Carnicero, Pelejero, Fornero, Tejero, Barbero, Tornero, Laborari, Ferrero, Aroza*⁵⁰, *de Martie Arguiña, el Zirujano.*
- KARGUAK: *Alferiz, Beneficiado, Apez, Maestre, Merioa, Mayoral, Almirante Garcia-to, Aguaximella, el del Vicario.*
- JENTILIZIOAK: *de Lizarraga, de Arvizu, de Hualde, de Borunda, de Artieda, Guevara, Urrayar, de Lizarte, de Arreche, Araña, de Erdocia, Aragon, de Urraburu, de Jaca, de Lezaun, Lacunza, de Amezqueta, de Echarri, Semzol, Arruazu, de Torrano, de Unanoa, Lascoz, Echagoyen, Bacaycoa, de la Plata, de Gaviria, Lerin, de Astigarreta, el de Urrayederra, Huart, de Miranda, de Berastegui, de Lorca, de Bretaña...*
- PATRONIMIKOAK: *hijo de Marimisa, hijo de Ochoa Lucea, fijo de Martix, fijo de Joan Galvarr, fijo de Mari Luce, de Aguirre, de Maiz, de Petri, de Juanche, de Don Sancho, de Miguel Luce, de Peru Juaniz, Miqueleiz, Lopiz, el de Jauregiberri, de Joan Galant, el de Garraycho, de Joanto Aguirre, Dominguez, de Juana la Vieja, fijo de Zanduru, fijo de Domingo, fijo de Docti, de Micheto, de Mozos, el de Luis...*
- IZENONDOAK: *Gorria, Mari Luce, Andia, Zabal, Gazte, Gaizto, Goikoa, Bengoa, Chipia, Galant, Ederra, Belza, Zuri, Ezquer, Urdin, Ixurra, Oria, Arin...*
- GORPUTZ ATALEI EGINDAKO ERREFERENTZIA: *de Buruhederr, Ancaberria, Urraburu.*

Eta hauetako batzuk gaur egun arterainoko arrastoa utzi dute Aranatz aldeko herrietako zenbait etxeren izenetan: *Ezkutaienekoa* (Ezcutori; Etxarri Aranatz), *Agonekoa-Aguadonekoa* (Aguado; Etxarri Aranatz-Lizarraga), *Bikaienekoa* (el del Vicario; Unanu), *Lakuntzarra(re)na* (Lacunza; Etxarri Aranatz), *Otxuena* (Ochoa; Etxarri Aranatz), *Zapatañenekoa* (Zapataria, Etxarri Aranatz), *Exkerra(re)na* (Ezquerri;

50 Sakanan errementaria izanen genuke.

Etxarri Aranatz), *Etxeberrikoa* (Echaberrico; Etxarri Aranatz), *Martitxenekoa* (Perusqui Martiz, fijo de Martix; Etxarri Aranatz), *Galbarnekoa* (Joan de Galvarr; Etxarri Aranatz), *Barbazonekoa* (el Barbero; Etxarri Aranatz), *Argiñanekoa* (Arguiña; Arbizu), *M(a)estr(ub)enekoa* (Maestre⁵¹; Etxarri Aranatz).

4.2. XVI. mendeko hirugarren hamarkadako balizko populazioa Aranatzan

Hurrengo lerrootan, Aranatz haranean XVI. mendeko auzia zela eta bildutako bazarren zerrendak baliatuz, saiaturko naiz ondorioztatzen zenbaterainoko populazioa zuten Ergoineko hiru herriek, Arbizuk eta Etxarri Aranatzek orduan.

Horretarako, kontuan izanen ditut 1427ko suen liburuak eskainitako datuak eta baita 1514ko etxeen zenbaketakoak ere.

Auziaren data baino mendea pasa lehenago, 1427an, Sakana Erdialdeko suak eta biztanleak ematerakoan⁵², ondorengo datuak eskaini nituen koadro batean bildurik Uharte Arakil eta Lakuntzakoekin batera:

- Arbizuk 13 su edo auzo zituen (horietako bat bakarrik konplexu edo polinuklearra) eta elizgizon bakarra. Horrela, 56 biztanle zituela aipatu urtean ondorioztatu nuen.
- Etxarri Aranatzek («con sus aldeas» zetorren jasorik aipatu urteko suen zerrenda) 61 su edo auzo zituen (horietako 3 polinuklearrak) eta zortzi elizgizon. Honek, 276 biztanle zeudela Etxarri Aranatzan eta Ergoienan suposatzen zuen, jakinik bestalde, Etxarri Aranatz zegozkion zenbait datu falta zitzaizkiola zerrendari.

Monteano Sorbet (2000) historialariak, XIV. eta XV. mendeetako Nafarroako populazioaren beherakadaren muga 1450-1465 urteetan ezartzen du:

Suponiendo que, como parece probable, el mínimo demográfico se hubiera alcanzado entre 1450 y 1465, coincidiendo con la fase más aguda de la guerra civil.

Eta hortik aurrera Nafarroako demografia errekuiperatzen hasten da, 1514ko etxeen zenbaketak erakusten duen moduan. Monteanok (2000) berak, halaxe dio:

Podemos afirmar, eso sí, que, con los datos proporcionados por el Recuento de casas de 1514 y estimando las omisiones que presenta la fuente siguiendo un procedimiento explicado en otro lugar («Navarra de 1366 a 1428: población y poblamiento», 1996, bere artikulua ari da), la población de Navarra ascendería a unos 23.000-24.000 fuegos o casas. Si tenemos en cuenta que el fogaje de 1427-1428 reconstruido de la misma forma nos situaba entorno a los 18.000-19.000 fuegos, queda acreditado que la recuperación demográfica del reino –más tardía que en otras regiones peninsulares– se habría iniciado bastante antes de la conquista castellana, posiblemente en la década de 1470-1480.

51 4 aurki.

52 «Zenbait datu demografiko Sakanan XV. mendearen hasieran».

Historialari berak, artikulua amaietan 1514ko etxeen zenbaketaren zerrenda dakar, eta ondorengo taulako bigarren zutabeetan jaso ditut Aranatzko herrietako etxe kopurua, Arantzaldea (Aranatzaldea beharko luke) izenburupean bildurik; 1427ko suak hirugarrenean; azken urte honetako suak aztertzerakoan ondorioztatu nituen biztanleak⁵³ bosgarrenean; eta, azkenik, irizpide berbera erabilia 1514ko datuen araberrako biztanle kopurua laugarren zutabeetan.

16. taula. 1427 eta 1514 urteetako biztanlegoa Aranatzan

Herria	1514	1427	1514	1427
	Etxeak	Suak	Biztan.	Biztan.
Arbizu	30	13	135	56
Dorrao	24		108	
Unanu	23		104	
Lizarraga	43	61	194	276
Etxarri Aranatz	70		315	
Guztira	190	74	856	332

Eta suak eta etxeak parekatzen baditugu, begibistakoa da 1427 eta 1514 urteen artean gorakada nabarmena izan zuela Aranatzko demografiak, bikoiztu baino gehiago egin baitzen laurogeita zazpi urteetako epe horretan.

Datu hauekin batera, XVI. mendeko hirugarren hamarkadako auzi honetako herri bakoitzeko batzarre jendetsuenetako zerrendak kontuan harturik, orduan, garai horretako biztanlegoa ondorioztatzeko taula bat burutu dut. Taula horretako datuak ezin dira oso zehatzak izan, ez baitakigu batzarreetan herriko auzo guztiek parte hartu zuten ala ez, guztietan aipatzen delako legezkoak izateko bi herenak bertaraturik egon behar zirela. Pentsa daiteke gaia oso garrantzitsua izan zela Aranatzko biztanle guztiendako eta, horregatik, batzarrean parte hartzeko eskubidea eta betebeharra zuten guztiak edo ia guztiak bertaratuko zirela. Hala ere, badaezpada, zerrenda hauetan bakarrik herri bakoitzeko auzoetako bi heren egonen zirelako aukera ere jaso dut taulako laugarren eta bosgarren zutabeetan.

Begibistakoa da 1427ko suen liburuan asko direla Etxarri Aranatzan bereziki falta ziren datuak: 61 auzo urte horretan, 160 auzo (Etxarri eta Ergoiena) 1514an eta 207 auzo gutxienik (311 zerrendetakoak guztien bi herenak baino ez baziren) 1533-1537 urteetan.

Tarteko kontuak ere atera nahi izan ditut, azken zutabeetan: alde batetik, batzarreetan auzo guztiak egotea ezinezkoa izanen zela pentsaturik; eta, bestetik, auzo guztietatik bi herenak, justu-justu, egotea ere zaila izanen zela iritzirik.

⁵³ Su bakoitzeko, nuklearrak zein polinuklearrak, 4,59 pertsona atera zitzaizkidan orduan Sakana erdialdean.

17. taula. 1533-1537 urteetako biztanlegoa Aranatzen

Herria	Auzoak	Biztan.	Auzoak+*	Biztan.+**	Tartekoa
Arbizu	26	117	39	176	32-144
Dorrao	18	81	27	122	22-99
Unanu	25	113	38	171	31-139
Lizarraga	36	162	54	243	45-202
Etxarri Aranatz	128	576	192	864	160-720
Guztira	233	1049	350	1576	290-1305

* Auzo edo etxe kopurua batzarretako zerrendetan bakarrik herri bakoitzeko bi herenak baziren.

** Biztanle kopurua aurreko zutabeko auzoen arabera.

Eta niri neuri azken zutabe honetako datuak, 290 auzo eta 1305 biztanle, iruditzen zaizkit logikoenak ondorengo arrazoiengatik: 74 auzo bagenituen Aranatzen 1427ko datuetan (are gutxiago, Monteanok dioen moduan, 1450-1465 urteetan), eta berrogeita bederatzi urteren buruan, 1514an, 190 izatera iritsi bazen (populazioa bikoiztu eta gehiago), ez da batere harrigarria populazioaren hazkunde garaian, beste 20-23 urteko epean, kopuru horietara (%24ko igoera) iristea.

4.3. Hiztegia

ALMIRANTE (70 aurki): egungo agoazila. Etxarriko euskaran *alminte* (kontsonante dardarkaria eta bokal irekia sinkopaturik) erabiltzen da.

AMOJONAMIENTO (106 binper): mugarren bitartez lur eremu bat mugatzeko ekintza.

ARAYNAZ (1 binper-2 aurki): Aranatz harana. Etxarri izenarekin doanean beti agertzen da hizki txikiz eta soil-soilik ageri denean, aldiz, lehen bokala hizki larriz.

AXERICADO (3 aurki): arabismoa da, bazkide, kidetua. *Šarik* hitzetik eratorria da. Bere osagaiak *a(d)* + *Šarik* + *ár* dira eta «bazkide egin» esan nahi du.

BENEFICIADO (80 binper): eliza bateko ardura eta titularitatea eta honek sortzen zituen onurak edo errentak bereak zeuzkan apezka.

BIENES COMUNALES (auzian zehar): herri-lurrak, komunalak. Bi mota bereiz daitezke: komunalak (bertakoek gozatzen dituztenean) eta «de propios» (bertakoek alokairuan jartzen dituztenean).

CAMARA DE COMPTOS (19 aurki): Nafarroako hazienda tribunala. Erregearen finantzak kudeatzen zituen erakundea. Nafarroakoa izan zen lehena, XII. mendean sortua.

CAPOTE (2 binper): jantzia, arropa arrunten gaineratik jartzen zena, eguraldiaren arabera. Etxarrieran *kapusai* esaten zitzaion.

CARNERAMIENTO (4 binper): ganadua hiltzeko ekintza, kalteren bat egin duelako.

CEQUIA (84 aurki): errotrako ura daraman kanala. «Acequia» gaztelaniaz, burutzapen aferesiduna dugu dokumentukoa.

CONCEJO (1 aurki): herriaren aginte organoa, alkatea eta zinegotziak osatua.

CONCEJO IREKI: herri batzarra, etxejabeekin osatua.

DENDE (86 binper): latinetik dator (*deinde*), «gero» adierazten du eta baita «nondik, handik» ere.

ENDREZERA (105 binper): *Bustaliza* ere esaten zitzaion. Ganaduek bazkatzeko eremuak dira, bertan ez zen laborerik ereiten. Jatorrian, bide edo bidezidorra adierazten du.

- (H)ERA (105 binper): Lur zoru garbi eta sendoa, zenbait tokitan harriz egina, bertan eultzia egiteko. Dokumentuan hasieran kontsonante mutua duela ageri da.
- ESCRIBANO (64 aurki), *escribiente* (89 aurki): idaztea lanbidetako duena.
- EXBAGANTES (15 binper): ia beti agertzen da dokumentuan «demandante» hitzaren atzetik eta, seguru asko, alokairuan dagoenari egiten dio erreferentzia, hau da, aprobe txamendua erosi duenari.
- FAIZON (5 aurki): «La hechura ó forma de cualquiera obra mecánica», dakar Yanguasek. Horrela dator dokumentuan: «y alegadas por la parte adversa, responder, presentar testigos, cartas, *fayzones*, y otras qualesquiere *faiçones* presentados». Badirudi orokorrean dokumentu idatzia adierazten duela.
- FIJO DEALGO (26 binper), *fidalgo* (21 aurki), *hidalgo* (40 binper): kapare, zenbait pribilegio dituen. Nobleziaren beheko mailako partaidea.
- FLORIN (2 binper): garaiko dirua. Italian du bere jatorria, Florentzian, eta erreferentziatzko urrezko txanpona bhurtu zen Europan XIII-XIV mendeetatik aurrera.
- FRANQUEZA (18 binper): «franco», aske izatearen ondorioa, zenbait zerga ordaindu behar ez izanik.
- FUSTERO (10 aurki): Latinetik *fustuarius*. Fuesteari dagokiona, tornero ere bai.
- GANADO GRANADO (36 binper): abere nagusia, handia, idiak eta zaldiak esate baterako.
- GANADO MENUDO (36 binper): abere xumea, txikia. Berez, aberekumeen multzoari esaten zaio horrela.
- HEREDADES (14 aurki): herri bateko lur eremu pribatuak, haien jabegoa familiakoei pasatzen zitzaiena. Sustraitutako jabegoa.
- JURADO (1 aurki): zinegotzia, herriaren ordezkaria, zina egin (egotzi) duena. Kontzeju edo udaleko kidea.
- LASZARRON, ASTIGARRA (81 binper): zuhaitza, «arce».
- LEZTA (20 binper): «lezda». Zerga mota, salerosten ziren gaiengatik ordaintzen zena.
- LIECO (82 binper): ereiteko balio ez duen lurra, «barbecho».
- MAYORAL (2 binper): abeltzain batendako ganadua zaintzen lan egiten zuena, dokumentu honetan. Agoazila ere izan zitekeen.
- OTROSI (20 aurki): latinetik dator, *alterum* (beste) + *sic* (honela), «gainera» adierazten dueta «bestalde», ere bai.
- OYDOR (71 aurki): Erret Kontseiluko kidea. Orokorrean, Erresumaren epaimahaietan entzun eta epaitzen zuena.
- PAN (21 aurki): garia.
- PANIFICADO (45 binper): gari soroa.
- PEAJE (20 binper): zerga mota, nonbaitetik pasatzerakoan ordaintzen zena.
- PIEZA (55 aurki): ereiteko lur eremua, soroa.
- PORTEGADO (3 binper): eraikin baten aurreko estalpea edo sarrera, teilatua gutxienik dueña. Ataria. Etxarrieran *estalo*pe (*estall[i]* + *ohol* + *-pe*) esaten zaio eta bi gordetzen dira bereziki: udaletxekoa eta elizakoa.
- PROCURADOR (1 aurki): epaimahai baten aurrean auzipetuak ordezkatzeko zituen persona. Ondorengoak ageri dira dokumentuan beste zenbaiten artean: *Joan de Jaca* (Etxarri eta Ergoienakoena), *Gracian de Beramendi* (Arbizukoena).
- REAL CONSEJO (4 binper): aginte organo edo erakunderik gorena Nafarroan, Gaztelak bere egin zuenetik Nafarroako Erresuma. Ondorengoak dira dokumentuan aipatzen direnak partaide moduan: *Doctor Anaya* (errege lanak egiten zituena, «regente»),

- Joanes de Redin, Licenciado Urzainqui, Doctor de Goñi* (Arbizuko mugak erabaki zituen), *Doctor Ribadeneyra* eta *Pedro de Ollacarizqueta* (idazkaria).
- REAL DE PLATA (2 aurki): garaiko dirua, 68 *maravedi*-ren balioa zuena.
- RIO MAIOR (2 aurki), RIO GRANDE (4 binper): Arakil ibaia, Burunda ere esaten zaio Etxarritik mendebaldera.
- SEGUNT (1 binper): «según», bezala.
- SIERRA DE BERAIN (83 aurki): Beriain mendia. Bertan San Donatoren eta San Kaietanoren ermita dago.
- TAYNIDA LA CAMPANA (4 binper): ezkila jota.
- THENOR (1 binper): idatzi edo esaldi baten hitzez hitzezko edukia.
- TIRO DE BALLESTA (93 aurki): luzera neurria, Arbizuko herriaren lur eremua mugatzeko erabili zuten. Erabilera arruntean urruntasuna adierazten du.
- UXER (67 aurki): «ujier». Epaimahaietako zenbait kontu (administrazio eginbeharrak) bere gain hartzen dituen persona. Orokorrean, bestela ere, atezain figurarekin identifikatzen da.
- VARAFUSTEAR (2 binper): Ganadua eremu zehatz batetik egotzi indarrez. Osagaiak begibistakoak dira: *vara* (makila) + *fustear* (makilarekin eragin).
- VAZARRE (3 binper): batzarre, herritarren bilkura, erabaki nagusiak hartzen zituen.
- VECINO (1 aurki): auzo, etxea izanik herrian sua osatzen duena. Herriko batzarrean parte hartzea zuen.
- VELQUASI (1 aurki): latinetik dator, *vel* (edo) + *quasi* (ia).
- YTEM (24 binper): latinetik dator eta «modu berean, baita ere, ere bai» adierazten du. Dokumentu bateko atal ezberdinak bereizteko erabiltzen zen.
- YUSO (19 aurki): behea, behean. Bere antonimoa *suso* da.

5. DOKUMENTUAREN TRASKRIBAPENA

Dokumentua traskribatzeko orduan ez dut ulermen arazo larririk izan, idazkera nahiko txukun eta garbia baitu ia bere osotasunean eta 1533-1537 urteen artekoan baino arazo gehiago izan ditut 1824ko bi orrialde eskasetan, Saralegui eskribauak jatorrizko dokumentuaren kopia ziurtagiria egin zuenekoan.

Ortografiarena, beste kontu bat da, ezen diskurtso edo esaldi berberan ageri baitaitezke hitz berberak bi modu ezberdinetan idatzirik. Bereziki arbitrarioa da /b/, /v/ eta /h/ kontsonanteen erabilera eta baita /i/ eta /y/ bokalena ere: *Arvizu-Arbizu, yervas-yerbas, nuevo-nuevo, hijo-fijo, ovejas-obejas, deven-deben, aguas-agoas, obimos-hobimos, oy-hoy, leydo, oydo, pleyto, hasignamos, exsaminado...*

Traskribatzeko orduan, hitzez hitzezko era modernizatua⁵⁴ erabili dut, edozein dela ere artikulua irakurlea, hobeki ulertu ahal izateko dokumentuaren mamia.

54 Transcripción literal modernizada.

5.1. Testuaren antolakuntza

Artikuluaren hasieran esan dudan moduan, dokumentuak 107 orri ditu aurkiko aldean soilik zenbaturik eta nik traskribapenean 214 orrialdeak idatzi ditut orri bakoitzaren zenbakia, aurki eta binper (gaztelaniako «recto» eta «verso») markaturik, horietako bakoitzaren hasieran.

Orrialde bakoitzeko ezker aldeko marjina, eskuinekoa baino askoz ere zabalagoa da eta gune horretan ageri dira idatzirik (1824ko kopia egiterakoan, seguru asko, hizki mota ezberdina baita horrelakoetan), atalen zehazpenak bailiran, une bakoitzeko testuaren gaia. Bestela ere, maíz, testua azpimarraturik ageri da, oraintxe esandakoa gehiago zehaztuz, errazago jarraitu ahal izateko dokumentuaren muina. Eta ondorengoak dira aipatu atal horiek dokumentuan daukaten kokapena orrialdearen aldea eta guzti:

- 1 binper, orrialdearen hasieran: «Citacion de la villa de Echarri Araynaz y tierra de Ergoyena».
- 1 binper, amaieran: «Demanda de la Villa de Echarri Araynaz y tierra Ergoyena».
- 3 binper, erdi aldean: «Poder de la villa de Echarri Araynaz».
- 6 aurki, amaieran: «Poder de la tierra de Ergoyena».
- 9 binper, amaiera aldean: «Poder dela Villa de Arvizu».
- 12 binper, erdi aldean: «Nueva demanda de la Villa de Echarri Araynaz, y los Lugares de la tierra de Ergoyena».
- 14 binper, erdi aldean: «Respuesta de demanda del Lugar de Arvizu».
- 16 aurki, amaiera aldean: «Replicato dela villa de Echarri Araynaz y tierra de Ergoyena».
- 17 binper, erdi aldean: «Respuesta de Replicato del lugar de Arvizu».
- 19 aurki, erdi aldean: «Mandamiento del Rey D.ⁿ Carlos á los oidores de Comptos para vuscar el pribilegio de enfranchimiento de la villa de Echarri Araynaz».
- 19 binper, hasieran: «mandamiento para buscar el Privilegio su fecha a 11 de Julio de 1379».
- 19 binper, amaieran: «Privilegios concedidos por el Rey d.ⁿ Carlos d.ⁿ Felipe, y sus confirmaciones».
- 20 aurki, hasieran: «dⁿ Phelipe Rey de Navarra».
- 20 aurki, erdi aldean: «Engarran de Villers».
- 20 binper, erdi aldean: «Iezta y peaje».
- 20 binper, beheraxeago: «Realengo».
- 20 binper, jarraian: «Propios».
- 20 binper, ia amaieran: «Jurados».
- 21 binper, erdi aldean: «Mercado».
- 21 binper, beherago: «Ferias».
- 22 binper, amaieran: «Año 1312».
- 23 aurki, hasieran: «goze delo Realengo».
- 23 aurki, erdi aldean: «Propiedad asta lo realengo».
- 23 aurki, amaieran: «1008. 1330 diez el privilepio (?)». Testua ez da segurua.
- 23 binper, hasiera: «año 1350». Azken bi zenbakiak aldatuta daude eta badirudi azpian 15 jartzen zuela, beraz 1315 litzateke, testuan dioen moduan.
- 23 binper, erdi aldean: «25 de Junio. 1333». Aurrekoan bezala, baina kasu honetan soilik hirugarren digitoa dago gainean aldatua. Azpian 1 ikus daiteke zegoela, beraz 1313 litzateke, testuan bezala.
- 24 aurki, amaieran: «1».
- 24 binper, erdi aldean: «2».

- 24 binper, amaieran: «3».
- 25 aurki, hasieran: «Que todos poblasen en Echarri».
- 25 aurki, erdi aldean: «4».
- 25 binper, hasieran: «5».
- 25 binper, jarraian: «Propiedad de toda la tierra de Arañaz».
- 25 binper, jarraian: «francos Ynfanzones».
- 25 binper, amaiera aldera: «6».
- 25 binper, jarraian: «francos de peaje et lezta».
- 25 binper, amaieran bertan «7».
- 26 aurki, hasieran bertan: «Goze en lo realenco como antes estaba concedido».
- 26 aurki, erdi aldean: «8». Eta beheraxeago: «Mercados», eta pixka bat beherago: «ferias franca la de Sⁿ Miguel».
- 26 aurki, amaieran: «9». Eta beheraxeago: «ferias y mercados».
- 26 binper, hasieran: «10».
- 26 binper, jarraian: «11». Eta beheraxeago: «transito libre».
- 26 binper, amaieran: «12». Eta beheraxeago: «Salbo conducto por que se Poblase».
- 27 aurki, hasieran: «13». Eta beheraxeago: «Edificios con Orden».
- 27 aurki, erdi aldean: «14».
- 27 aurki, amaieran: «15». Eta azpian: «Que cada vecino q tenga dos o mas casas more en una y deje morar en las otras, a otros que vengan a Poblar para que se aumenten pagando lo que dos hombres buenos dijeren».
- 27 binper, erdialdea: «16». Eta azpian: «Que no haia verdad forana».
- 27 binper, amaieran: «17». Eta azpian: «La casa que no se habite en un año, caiga en comiso con la verdad y pertenecido».
- 28 aurki, hasieran: «18». Eta azpian: «Eque ningún mercader sea vecino, sino tubiera su propia casa».
- 28 aurki, jarraian: «19». Eta azpian: «Que ningún vecino haga compañía con otro forano».
- 28 aurki, erdia aldean: «20». Eta azpian: «Ortaliza y plantio de arboles frutales».
- 28 aurki, amaieran: «21». Eta hurrengo orrialdean: «repartición de toda la tierra, sembradía antigua y baldía».
- 28 binper, erditik behera: «22». Eta azpian: «Emfranquimiento».
- 29 aurki, hasieran: «fortaleza».
- 29 aurki, erdi aldean: «Molinos».
- 29 binper, amaiera aldera: «23». Eta azpian: «Rexidores y jurados».
- 30 aurki, erdi aldean: «Almirante».
- 30 aurki, amaieran: «24». Eta azpian: «ampara del Alcalde».
- 30 binper, hasieran: «25». Eta azpian: «Enemistades».
- 30 binper, amaiera aldean: «26». Eta azpian: «riñas».
- 31 aurki, hasieran: «27». Eta azpian: «Yden».
- 31 aurki, amaieran: «28». Eta azpian: «Querellas».
- 31 binper, hasieran: «29». Eta azpian: «Que sea creido el herido por su declaracion y si no quisiere pedir el daño, el o sus herederos, que la Justicialo pida para que haciéndose Justicia haia escarmieno».
- 31 binper, amaieran: «30». Eta ondoren: «Gobierno».
- 32 aurki, hasieran: «31». Eta azpian: «Querellas ante el Alcalde con el medio dtr».
- 32 binper, hasieran: «32». Eta azpian: «Juicios».
- 32 binper, jarraian: «33». Eta azpian: «audiencias».
- 32 binper, erdi aldean: «34». Eta azpian: «pleitos».
- 33 aurki, hasieran: «35». Eta azpian: «Yd».
- 33 aurki, amaieran: «36». Eta ondoren: «fuero de Jaca».

- 33 binper, hasieran: «fecha 25 de Junio 1351».
- 33 binper, amaieran: «1352».
- 34 binper, erdi aldean: «confirmaz^{on} fha 12 de Julio de 1389 del Sr Rey Dⁿ Juan y D^{na} Catalina».
- 36 aurkia, erdi aldean: «fha 10 de Julio de 1499».
- 36 aurkia, amaieran: «Escritura de compromiso otorgado entre los dueños de los Palacios de Arvizu Echarrianazar [sic] Lizarraga y el concejo de Ydalgos y francos de dha villa de Echarriamaz [sic]».
- 36 binper, erditik behera: «confines de vno y otro lado: Guipuzcoa y Andia».
- 37 aurki, erditik behera: «Compromisarios».
- 39 binper, hasieran: «Era 1420, año 1382».
- 39 binper, amaieran: «1479».
- 40 aurki, hasieran: «Sentencia arbitraria de 23 de febrero de la Era de 1420 que corrponde al año de cristo de 1382».
- 42 aurki, hasieran: «declaración».
- 42 aurki, erdi aldean: «los Palacios doble».
- 44 aurki, amaieran: «22 Julio de 1479».
- 44 aurki, jarraian: «24 Julio de 1501».
- 44 binper, amaieran: «Sentencia de Echarri y Ergoiena contra Arvizu».
- 45 binper, erdi aldean: «1536».
- 49 aurki, hasieran: «Replicato».
- 54 aurki, erditik behera: «Respuesta de Replicato».
- 57 aurki, erdi aldean: «Sentencia de Rebista».
- 57 binper, amaieran: «1536».
- 58 binper, erdi aldean: «Comision del real Consejo á Dⁿ Pedro de Goñi oydor del mismo para poner los mojonez».
- 60 aurki, erdi aldean: «1537».
- 61 binper, hasieran: «Citacion del Uxier del Consejo a los de Ergoyena».
- 62 binper, hasieran: «Citacion a Arbizu».
- 64 binper, erdian: «Poder de la tierra de Ergoyena».
- 69 aurki, hasieran: «Poder de la villa de Echarriaranaz».
- 73 binper, amaieran: «Poder de la villa de Arbizu».
- 77 aurki, amaieran: «Apeamiento de los términos de la disputa».
- 79 binper, erdi aldean: «Sentencia del Dr Goñi 1537».
- 81 aurki, amaieran: «Principian los mojones». Eta beherago: «1.º».
- 81 binper, erdian: «2.º».
- 81 binper, amaieran: «3».
- 82 aurki, hasieran: «4».
- 82 aurki, erdian: «5».
- 82 aurki, amaieran: «6».
- 82 binper, hasieran: «7».
- 82 binper, jarraian: «8».
- 82 binper, erdian: «9».
- 82 binper, amaieran: «10».
- 83 aurki, hasieran: «11».
- 83 aurki, erdian: «12».
- 83 aurki, erdian: «13».
- 83 aurki, amaieran: «14».
- 83 binper, hasieran: «15».
- 83 binper, erdian: «16».

- 83 binper, jarraian: «17».
- 83 aurki, amaieran «18».
- 83 aurki, jarraian: «19».
- 84 aurki, hasieran: «20».
- 84 aurki, erdian: «21».
- 84 aurki, jarraian: «22».
- 84 aurki, amaieran: «23».
- 84 binper, hasieran: «24».
- 84 binper, jarraian: «25».
- 84 binper, erdian: «26».
- 86 aurki, hasieran: «1537».
- 86 binper, amaieran: «Poder».
- 86 binper, jarraian: «1537».
- 90 binper, erdi aldean: «Agrabios del Amojonamiento».
- 106 binper, hasieran: «Sentencia».

5.2. Dokumentuko pertsonaia berezi edo aipagarriak

Atal honetan, dokumentuan ageri eta Etxarri Aranazkoak, Ergoienekoak eta Arbizukoak ez diren gainerako pertsonaiak (apezen kasuan egin dut salbuespena, egiteko berezia izan zutelako aipatu auzian) jasoko ditut, haien karguen arabera sailkaturik, betiere auziarekin harreman zuzena izan zutela kontuan harturik. Ez dira aipatuko, beraz, Etxarriko sorreraren dokumentuan ageri diren pertsonaia guztiak, esate baterako.

- Lehen-lehenik, errege-erreginak eta erregeorde edo gobernadore bat agertzen zaizkigu: *Carlos* erregea (testu liburuetan Espainiako I.a eta Alemaniako V.a moduan ezagun egin zena, XVI. mendearen lehen erdian) eta bere ama *Juana* («Eroa» ezizenez ezagun egin zitzaiguna), alde batetik; eta XIV. mendearen hasierako Nafarroako eta Frantziako errege zen *Luis* (*Luis I.a Hutin* Nafarroan eta *Luis X.a* Frantzian) eta honen gobernadore Nafarroan *Villiers*-eko *Engarrand*). Bestalde, XIV. mendean, *Felipe* erregea ere aipatzen da Etxarriko sorreraren dokumentua berresten Nafarroako *Carlos* erregearekin batera. Azken hau, Nafarroako *Carlos I.a* (1322-1328) da, Kapetoen errege-etxekoa, eta bestea Nafarroako *Felipe III.a* (1328-1343), Evreux errege-etxekoa.
- XVI. mendeko Nafarroako Erret-batzordeko kideak: *Doctor Anaya* (erregeorde edo errege eginbeharrak betetzen zituena), *Joanes de Redin*, *Licenciado Urzainqui*, *Doctor Pedro de Goñi* (Arbizuko mugak erabaki zituena) eta *Doctor Ribadeneyra*. Hauekin batera, hasieran *Pedro de Ollacarizqueta* ageri da batzordeko idazkari moduan, eta amaieran, *Joan de Azcona*, idazkari eta «uxier» gisa.
- Auzian parte hartu zuten aldeetako prokuradore eta abokatuak:
 - Etxarri Aranatz eta Ergoienekoak: *Joan de Jaca* (prokuradore), *Licenciado Elizalde* (abokatu) eta lehenarekin batera behin agertzen den *Joan de Zuiviri* prokuradorea.
 - Arbizukoak: *Gracian de Beramendi* (prokuradorea) eta *Doctor de Maiza* (abokatua).
 - *Saralegui* eskribaua, Etxarri Aranazko udal artxiboan auzi honen kopia jaso zuena 1824an.

- Beste batzuk:
 - *Garcia Ximeniz de Salinas* Comptos Ganbarako notario moduan ageri da Etxarriko sorrerako dokumentuaren kopia egiten.
 - *Licenciado de Lugo* eta *Licenciado Pobladura* ageri dira 1536ko abenduaren 22ko epaian, haxe sinatuz.
 - *Martin de Rada* Faltzes-eko abeltzaina eta bere artzaina (*mayoral* dokumentuan) *Miguel Garde*.
 - *Domingo de Erdocia* (Etxarri Aranazko apeza; etxarriarren eta ergoiendarren prokuradore moduan ere ageri da –101 aurki–), *Domingo Ulaiar* (Etxarri Aranazko apeza), *Miguel de Lezaun* (Lizarragako apeza eta ergoiendarren prokuradore moduan ere ageri dena), *Joan de Arvizu* (Arbizuko apeza) eta *Joan de Arvizu* (izen berekoa, Inzako erretorea).

6. ERREFERENTZIA ZERRENDA

- Carasatorre Vidaurre, R. (1993). *Barranca Burunda*. Pamplona.
- Erdozia Mauleon, J. L. (2004). *Sakanako hiztegi dialektologikoa*. Villatuerta: Nafarroako Gobernua-Euskaltzaindia.
- Erdozia Mauleon, J. L. (2017). Zenbait datu demografiko Sakanan XV. mendearen hasieran. *Principe de Viana* aldizkarian argitaratzeko.
- Etxarri Aranazko Udal Artxiboa, 2. kutxa. 4.1.1 zkia, «Amojonamiento con Arbizu».
- Floristan Samanes, A. (ca 1960), *Los comunes en Navarra*. S. I., s. a.
- Fortún Pérez de Ciriza, L. J. (1990). Concejo. En *Gran enciclopedia navarra* (vol. III), Caja de Ahorros de Navarra.
- Jimeno Jurio, J. M.^a (dir.). (1992a). *Nafarroako Toponimia Mapagintza. 8. Ergoiena*. Pamplona: Gobierno de Navarra.
- Jimeno Jurio, J. M.^a (dir.). (1992). *Nafarroako Toponimia Mapagintza. 9. Ziordia-Olazti-Altsasu*, Pamplona.
- Jimeno Jurio, J. M.^a (dir.). (1992). *Nafarroako Toponimia Mapagintza. 10. Bakai-ku-Iturmendi-Urdiain*, Pamplona.
- Jimeno Jurio, J. M.^a (dir.). (1994). *Nafarroako Toponimia Mapagintza. 12. Etxarri Aranatz-Arbizu-Lakuntza-Arruazu-Uharte Arakil-Irañeta-Aralar*, Pamplona.
- Monteano Sorbet, P. J. (2000). La población navarra a comienzos del siglo XVI: el Recuento de casas de 1514. *Principe de Viana*, 220, 407-432.
- Nieto, A. (1964). Bienes Comunales. *Revista de Derecho Privado*.
- Pérez Carazo, P. (2010). Mancomunidad de pasto y monte entre el concejo de Calahorra y sus aldeas y el de la villa de Autol del año 1381. *Kalakorikos*, 15, 449-487.
- Yanguas y Miranda, J. (1854). *Diccionario de palabras anticuadas de los documentos del archivo de Comptos de Navarra*. Pamplona: Imprenta de Francisco Erasun.
- Zabalza Seguíñ, A. (2004). Del Concejo al municipio: la propiedad comunal en la Navarra Moderna. *Iura vasconiae*, 1, 225-252.